

LARS-KÖNIG KÖNIGSSON

GRUSINVENTERING
på Gotland

Del 1

INLEDNING

Område 1 KROKSTÅDE - 17 LOJSTHAJD

Länsstyrelsen i Gotlands län
Visby 1975

INLEDNING

Uppdraget att genomföra grusinventeringen på Gotland lämnades mig 1965 av länsstyrelsen, och arbetet skulle kombineras med en deltidstjänstgöring vid länsstyrelsen som fungerande naturvårdsintendent i länet och med avhandlingsarbete i Uppsala. Den 1 juli 1971 förordnades jag som byrådirektör vid länsstyrelsen, men jag befann mig då som utbytesforskare i Sovjetunionen, och jag tillträdde i praktiken aldrig tjänsten eftersom Kungl. Maj:t ungefär samtidigt utfärdade fullmakt för mig på lärostolen i kvartärgeologi vid Uppsala universitet från den 1 augusti samma år. Vid sammanträde på länsstyrelsen i september 1971 åtog jag mig att slutföra inventeringsuppgiften i den mån min tjänst som föreståndare för kvartärgeologiska avdelningen vid Uppsala universitet inte lade hinder i vägen. Arbetsuppgifterna där blev emellertid genast drygare än som var förutsett och en sjukdomsperiod har bidragit till att ytterligare försena arbetet, som därför fullföljs med en kraftig försening i den planerade tidtabellen.

Själva uppdraget gavs utan att några närmare direktiv utfärdades för dess genomförande. Min tidigare erfarenhet från dels kustinventeringen på Gotland, dels förhållandena på min hemö, Öland, gav vid handen att en "ås-inventering" av gängse mellansvensk typ inte var lämpad för de speciella gotländska kraven. Medan man i märjarlandskapen kan hämta stora kvantiteter material ur en enda avlagring med lagermäktigheter på 10 eller rent av 10-tals meter, hämtas det mesta av Gotlands grusbehov ur grunda avlagringar, där lagermäktigheterna når upp till en eller ett par eller i gynnsamma fall några få meter. En gotländsk inventering

borde därför syfta till en översiktlig bedömning av grusförekomsterna i sin helhet samt till vilka kvaliteter beträffande halten urbergsmaterial som kunde väntas inom olika regioner på ön.

Det bedömdes även som lämpligt att utföra en kartläggning av grusproduktion och gruskomsumtion på Gotland. En sådan utfördes i två steg, nämligen dels med en undersökning i enkätform 1965, dels med en förnyad enkät 1972 till de som besvarat den första förfrågan.

Det visade sig ganska snart efter att jag hade tillträtt arvodesbefattningen som deltidssintendent i Visby att tiden inte skulle räcka till såväl för de normala naturvårdsärendena som för inventeringens fältedel. Medan andra län snabbt fick både heltidsanställd intendent och tillkommande assistentpersonal fick Gotland nöja sig med halvtidsinsatsen till slutet av 1971 och sedan har en fantastisk resursförstärkning kommit. Det säger sig själv att jag inte kunde ens hinna med alla de akuta naturvårdsfrågorna på den tillgängliga och till Gotlands förfogande ställda resursen. Det blev därför aktuellt att försöka få medel till en fält-hjälp för mig, och filosofie magistern Jan Åke Holmlund, nu lärare i Piteå, kunde få anställas för ändamålet. Han har genomfört det mesta av fältarbetet för grundundersökningen. Senare kunde filosofie kandidaten Sven-Ingemund Svantesson få utnyttjas för en blockräkning. Min egen insats i grundundersökningen har utförts i samband med rutinmässiga besiktningar av aktuella naturvårdsärenden samt, beträffande Stor-Sudret, under en särskild fältarbetsperiod 1973. Under 1974 utförde jag de avslutande fältbesiktningarna för den

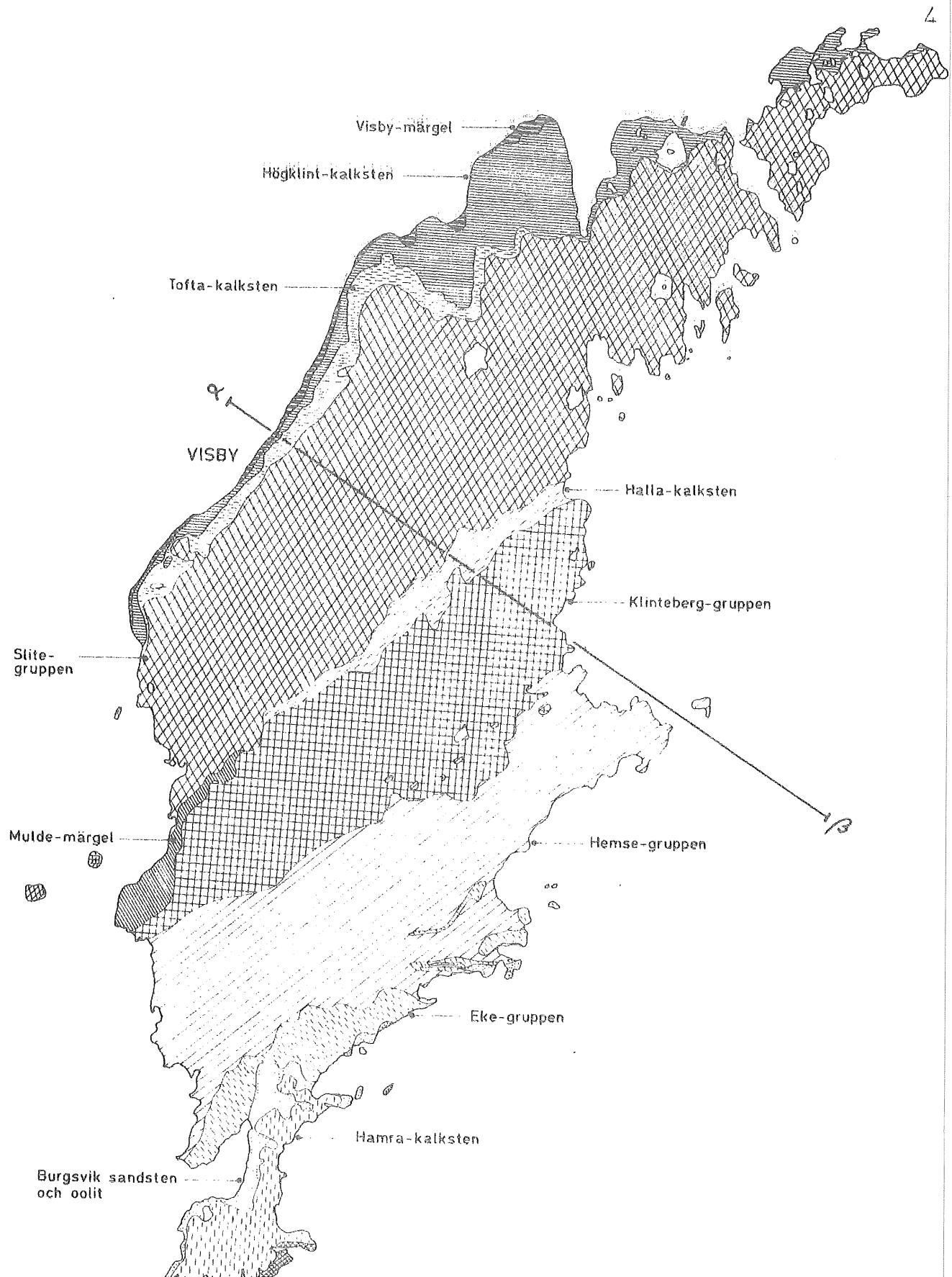
övergripande bedömningen av hur områden som i grundinventeringen hade placerats i högsta skyddsklass skulle värderas inbördes.

Under planläggningen av inventeringsuppgiften har jag haft mycket hjälp av diskussioner med landssekreteraren Stephan Trysén, länsassessor Una Salomonsson, länsarkitekten Ingmar Bergmar, nuvarande avdelningsdirektören i planverket Tom Rosander samt förste antikvarie Erik Nylén, riksantikvarieämbetets gotlandskontor. Beträffande min syn på det gotländska landskapet, som tillsammans med de vetenskapliga värderingarna ligger till grund för mina skyddsklassförslag, har jag haft glädjen att få diskutera med och lära av den ödmjukaste och kunnigaste bäraren av gotländska traditioner som jag har träffat, Erik Olsson i Korumpum. Jag tackar dem alla för den hjälp som jag har fått.

GOTLANDSGEOLOGI

Berggrunden

Gotlands berggrund utgörs av sedimentära bergarter (kalkstenar, mörgelstenar, sandstenar och skiffriga bergarter). De bildades ur slam som avsattes, sedimenterade, i ett urtida havsbäcken och sedan under inverkan av olika faktorer, bland annat belastning och tryck, stelnade till sten. Bäckenet hade sitt centrum någonstans åt sydost, och lagren har "satt sig" så att de stupar in mot detta gamla centrum. Under inverkan av de geologiska processerna har sedan förhållandena ändrats så att ett snitt genom denna skål med sina olika lager i väggen har givit en exponering av dem där. Längst ut ligger de äldsta lagren, och in mot centrum kommer de allt yngre. Begränsningen i ytan av lagren följer skålens form och för Gotlands del löper lager-

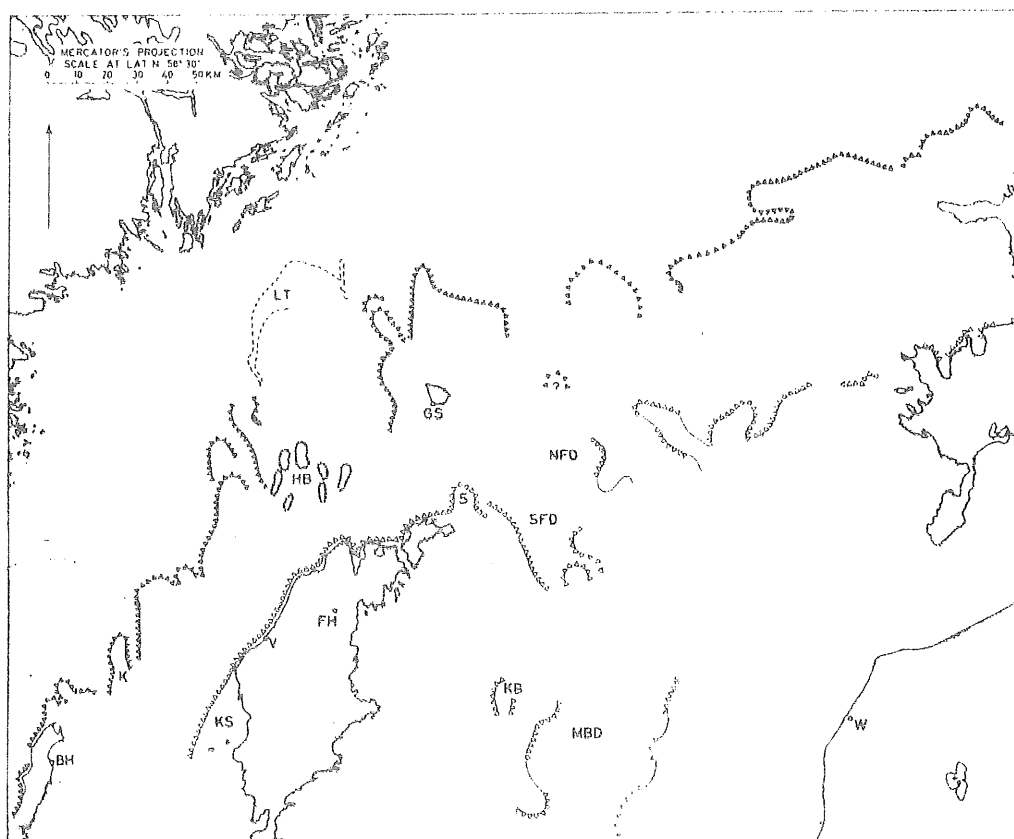

Fig. 2. Man ser hur de olika geologiska periodernas avlagringar följer samma riktning över Östersjön. De svarta triangelarna markerar gränsen mellan de äldre (kambriska) lagren västerut och de yngre (ordoviciska) mot öster. De ofyllda triangelarna markerar så gränsen till ännu yngre lager (silurska). I grunden samma riktning har också gränserna mellan de olika skikten inom silur-bergarterna så som framgår av Fig. 1. Efter Martinsson 1958.

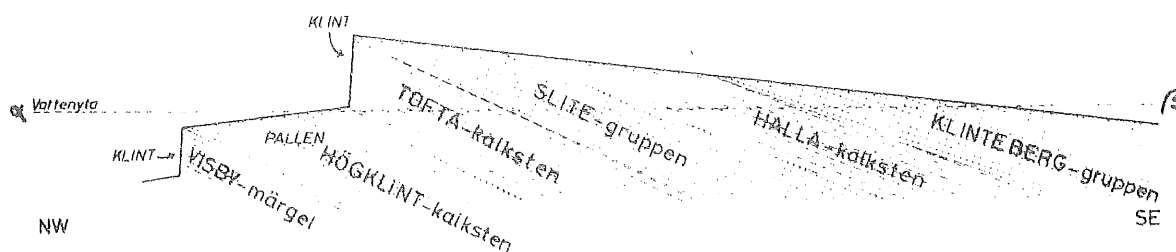

Fig. 3. Schematisk profil genom Gotland (Se markering på Fig. 1) visande hur de olika lagren stupar brant mot sydsydost än vad öns överyta gör. Denna skär genom lagren - väggen i skålen - och exponerar dem med allt yngre bergarter österut över ön. Jfr med Fig. 1.

gränserna mot nordost, grovt räknat, men böjer av i mera rent östlig riktning öster om Fårö och påträffas sedan på Ösel, som också ligger i skålens vägg (Fig. 1 och Fig. 2). De olika lagergränsernas betydelse får sin förklaring i en schematisk skiss (Fig. 3). De utgör mycket viktiga drag i Gotlands fysiska förhållanden.

Av nästa figur (Fig. 4) framgår att mönstret med berggrundens horisontella lagersträckning också har påverkat fördelningen av lösa avlagringar på ön. Kartan visar var berggrund i dagen förekommer på Gotland, och grundmönstret från Fig. 2 igenkänns lätt.

Det finns ytterligare en berggrundsegenskap som måste påtalas, och det är hur olika hårdhet i bergarterna har sin inverkan på landskapets utformning. Fig. 5 visar förekomsten av de något hårdare kalkstenarna i förhållande till de något mindre hårda mörgelstenarna och sandstenarna. Man kan tänka efter var någonstans som de mäktigaste klintarna påträffas, när man studerar figuren, och man finner då att de flesta av dem påträffas just i kalkstensområdena. Berget har bättre kunnat stå emot till exempel landisens slipande verksamhet där.

Det finns naturligtvis även andra förhållanden som har del i berggrundens utformning. Viktig är sprickligheten i berget och viktiga är också förekomsten av revkalkstenarna som är hårda och motståndskraftiga.

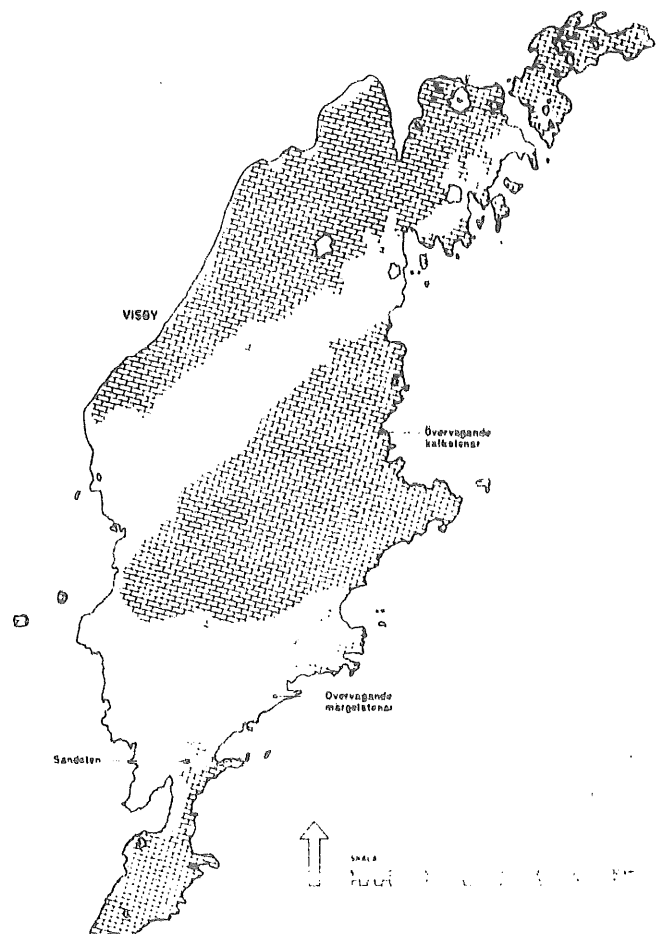
Jordarterna

Där jordarter förekommer (Fig. 4) hör de ett av fem olika huvudslag på Gotland, nämligen moränjordarter,

Fig. 4. Gränserna mellan de olika berggrundstyperna slår igenom även i de lösa avlagringarnas fördelning. Mönstret från Fig. 1 känner man lätt igen även på denna figur.

Fig. 5. De hårdare kalksteinarna har sin specifika utbredning på Gotland. Det är särskilt inom de områdena som klintar haft lättast för att bli kvar.

isälvsmaterial, strandzonsjordarter, organiska jordarter (bleke, gyttjor, torv) samt vittringsjordarter.

Moränjordarterna. - Morän täcker ganska stora delar av Gotland. Morän är en jordart som isen lämnade efter sig då den slutgiltigt smälte bort, och moränens sammansättning och egenskaper varierar mycket och har ofta ett nära samband med den underliggande berggrunden. På Gotland är moränerna därför övervägande finkorniga, gärna med stor andelar och för det mesta med hög kalkhalt. Moränjordarna är därför täta och dåligt dränerande, men de kan samtidigt vara mycket goda åkerjordar. De karakteriseras inte sällan av riklighet på stora block, även i ytan. Utom i undantagsfall har moränerna på Gotland ingen betydelse för öns grusförsörjning.

Isälvsmaterialen. - Isälvsjordarterna bildas genom att smältvattenströmmarna från isen rycker med sig partiklar som smält loss ur den och transporterar dem bort till områden nära eller utanför iskanten, där de kan avsättas. Ibland sker detta i ryggform, och man talar då gärna om rullstensåsar, men ibland kan det ske på vidsträckta plana områden och ytformerna blir då flacka och plåtå-artade. De finaste partiklarna från isen förs i regel ännu längre bort från isen, och de avsätts som lera i sjöarna eller i havet medan de grövre partiklarna avlagras närmare isen. I rullstensåsar-
na eller i plåtåerna med isälvsmaterial saknas därför vanligen det finare materialet och jordarten blir grövre och lätt genomsläpplig för vatten. Isälvsmaterial är viktiga för grusförsörjningen.

Strandzonsjordarterna. - Gotland har under utvecklingen efter den senaste nedisningen översvämmats av öster-

sjön och åter torrlagts minst en gång i sin helhet, och upprepade gånger delvis. Det innebär att ingen del av Gotland har undgått att påverkas av vågornas verksamhet, vilket har resulterat i slipning av bergväggar med utpreparering av "hyllor" i dem och i om-lagring, omsortering och omplacering av jordarter. Strandzonsjordarterna saknar för det mesta de finaste partiklarna och är liksom isälvs materialet genomsläppligt för vatten. Överallt på Gotland träffar man på vidsträckta fält med strandjordarter, och de flesta av de avlagringar som man på de geologiska kartbladen har betecknat som isälvs material är i själva verket helt omvandlade av strandprocesserna. Under flera av de varaktigaste översvänningsstadierna (särskilt under Ancyclus-sjöns sötvattensförhållanden och Littorinahavets saltvattensmiljö) utbildades kraftiga s.k. gränsvallar som finns över hela Gotland. De är sandiga-
mo-
iga ryggar som ibland har betydande inslag grusigt material. Många täkter har lokaliserats till strandavlagringar som måste betecknas som den viktigaste jordarten inom Gotlands grusbrytning.

I vissa lägen och under vissa förhållanden utbildas klapperstrandvallar, det vill säga strandvallar med grova, vanligen flata partiklar. Det mest omtalade exemplet finns på norra Öland, de s.k. Neptuni åkrar, men mycket vackrare exempel på sådana fält finns på Gotland, till exempel på Fårö, Fleringe-kusten, Grogarnsberget och Sudret. Klapper har fått viss användning som fyllnadsmaterial i väggroppar och även för framställning av kalkstenscrossgrus.

Organiska jordarter. - De organiska jordarterna bildas i sjöar, laguner, kärr eller mossar. De består av

rester av organiskt liv - växter såväl som djur - i olika grad av sönderdelning beroende på olika orsaker: kemisk, biologisk eller mekanisk påverkan. De har inget intresse för en grusinventering.

Vittringsjordarterna. - Vittringen av berggrunden sker huvudsakligen på mekanisk eller kemisk väg. Vittringsprodukterna från den gotländska berggrunden blir i de flesta fall finkorniga, leriga jordarter, som liknar moränerna, ytligt betraktat. I själva verket anges stora områden på Gotland som moräntäckta, medan de egentligen är täckta med vittringsmaterial. I Sverige finns grusvittrad granit på några håll som fått betydelse för grustillgången, lokalt, men på Gotland är inga sådana fyndigheter kända. I princip kunde de tänkas inom Burgsviks-sandstenarnas område.

GRUSINVENTERINGEN

Förutsättningar

Jag har förutsatt, vilket bygger på erfarenhet, att praktiskt taget alla grusiga och sandiga avlagringar på Gotland (och Öland) kan ha eller kan få intresse för den lokala grusförsörjningen. Mot denna bakgrund lades inventeringsarbetet upp.

Kartunderlag

Såväl den topografiska kartan som de geologiska kartbladen föreligger i samma skala, nämligen 1:50 000. För att inventeringsuppgiften överhuvudtaget skulle bli möjlig att genomföra med den vida inriktning som den beslöts få, bestämdes att den geologiska kartans informationer skulle kopieras över på den topografiska kartan. Man måste då ha i minnet att den geologiska

kartan har ritats med den gamla generalstabskartan som underlag. Det innebär att precisionen i de båda kartorna är ganska olika eftersom generalstabskartan bygger på enbart fältmätningar medan den topografiska kartan har upprättats på ett flygfotounderlag. Den geologiska kartans konturer utgör därför i väsentligt högre grad generaliseringar än vad fallet skulle vara om den också hade baserats på flygfoton. Därtill gäller att det i den geologiska karteringens redovisningsmetodik även finns ett generaliserande moment som lättast åskådliggörs med en figur (Fig. 6). Man kan därför inte vänta sig att den geologiska kartans figurer är helt ytriktiga eller ens helt positionsriktiga, men de skulle inte ha varit så ens om flygbildsmaterial utnyttjats för dem, just på grund av redovisningsmetodiken.

Vi bedömde emellertid att den bild som erhöles överförd på den topografiska kartans underlag var tillräckligt riktig för inventeringens ändamål. Att den topografiska kartan valdes för redovisningen i stället för en omritad geologisk karta eller i stället för hänvisning till den geologiska kartan beror på att den topografiska kartan på ett helt annat sätt är tillgänglig för gemene man än den geologiska, som kräver viss utbildning för att kunna användas.

Vid överförandet av den geologiska kartans information har en skattning av de olika beteckningarnas betydelse ur grusförsörjningssynpunkt skett. Jag har då ansett att det ur många synpunkter är mindre intressant för en exploatör eller planerare eller kommunalman om bildningsmiljön ingår i beteckningen (strandmaterial, isälvsgrus etc.). I stället har sammansättningen av jordarten bedömts som viktigast. Tre beteckningar har

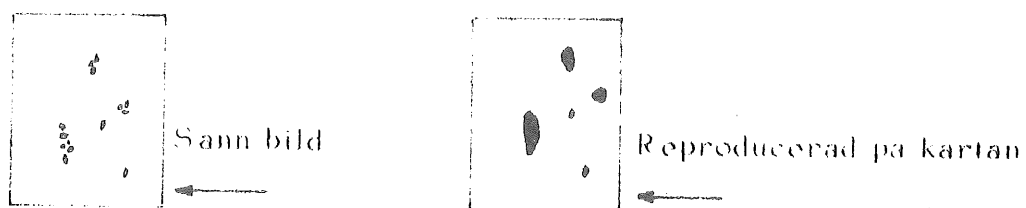

Fig. 6. Exempel på generalisering av fältdata vid färdigställande av geologisk karta. Bilden visar karterad förekomst av blottlagda hållar respektive hur den kommer att te sig på den färdiga kartan.

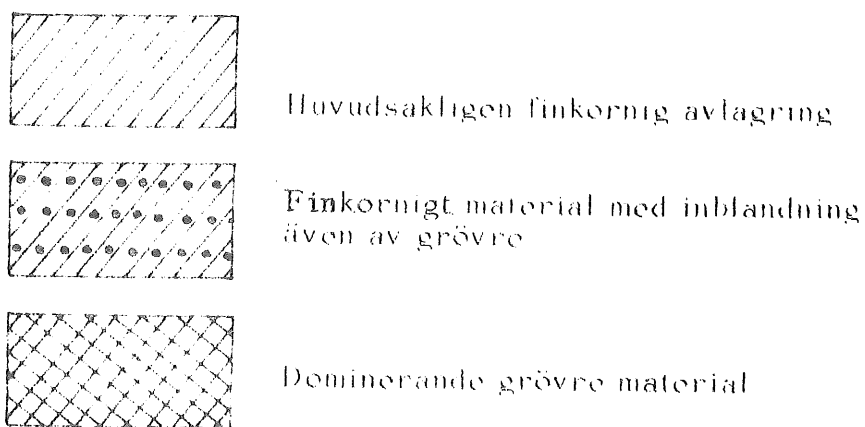

Fig. 7. Beteckningarna på underlagskartan för inventeringen

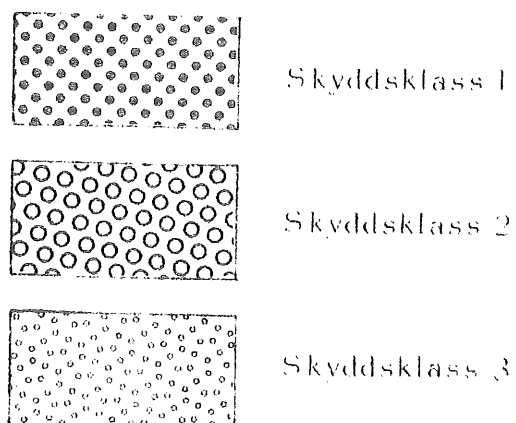

Fig. 8. Skyddsklass markeringar

tagits fram, nämligen i huvudsak finkornig (snedstreckad markering), finkornig men med grovt material inblandat (snedstreckad markering med grova punkter) samt övervägande grovt material (rutad markering). Beteckningarna visas på Fig. 7. Överkopieringen skedde innan det intensifierade inventeringsarbetet sattes igång.

Fältundersökningen

Som tidigare nämnts hade det stått klart att inga formationer var för små för att undgå exploatörernas intresse. Så bearbetade exempelvis länets vägförvaltning såväl på Sudret som på Fårö fyndigheter i strandvallar och klappervallar med mindre än en meters mäktighet. Det var därför helt nödvändigt att få en överblick över de samlade tillgångarna, inte bara de som hade en brytningsvärd pall enligt gängse svensk uppfattning. Metodiken måste då anpassas till detta.

Fältundersökningen har verkställts som en översiktlig jordartskartering, vilket innebär att de allra flesta avlagringar verkligen har besökts och att en bedömning av jordartens kornstorleksfördelning skett redan i fält, och endast där. Där skärningar påträffats har dessa rensats upp och den vertikala materialsammansättningen har studerats. Iakttagelserna har sammanställts i inventeringsssammanfattningar för olika områden enligt en i fält genomförd indelning, där områdesomfattning, områdesbeskrivning, eventuella grundvatten-iakttagelser, vegetationstyp, bebyggelse, vägar, fornlämningar och grusbrytning förts ihop. En blockräkning med petrografisk genomgång av grusresurserna har genomförts för att ge upplysning om någon kvalitetsmässig regional differentiering föreligger. Med kvalitetsmässig förstås då halten av urbergsmaterial. Däre-

mot har ingen kvantitetsberäkning utförts eftersom en sådan annat än i undantagsfall skulle ha någon funktion att fylla.

Redovisning

Redovisningen har innefattat en bearbetning av det insamlade materialet med utarbetande av preliminära skyddsklasser för de olika påträffade formationerna. Varje områdes betydelse för nuvarande och kommande grusförsörjning bedöms särskilt. Redovisningen består dels i en beskrivning, dels av två kartor över varje område. Den ena kartan är då den underlagskarta på vilken inventeringen bedrivits medan den andra är en skyddsklasskarta i svart-vitt. Klass 1 (det mest skyddsvärda) har givits beteckningen feta svarta punkter, Klass 2 (det närmast mest skyddsvärda och där exploatering bör undvikas) har fått kraftiga ringar och Klass 3 (det minst skyddsvärda och där exploatering kan ske under vissa förutsättningar) har fått fina små ringar. Beteckningarna är så valda att de skall ge ett intryck av minskad svärta med fallande skyddsklass.

I en samlad redogörelse för hela inventeringsuppgiftens resultat ges till slut resultatet av gruskonsumtions/produktions-enkäterna samt inventerarens uppfattning om prioritering inom de olika föreslagna skyddsobjekten.

Samtidigt överlämnas originalen till underlagskartorna så att länsstyrelsen eventuellt kan framställa kartor med inventeringsresultatet påtryckt i färger eller på annat sätt.

1. KROKSTÄDE

Områdets omfattning. - Området ingår i topografiska kartbladen Visby S0 och Visby N0. Det begränsas i terrängen av linjer dragna Gnåsvärd-Kroks-3 km SSO Kroks-Kronholmen-Gnåsvärd.

Beskrivning. - Med något undantag når området inte över 15-meters-nivån. Få topografiskt framträdande partier avbryter det genomgående mycket flacka intrycket. De kvartära avlagringar, som påträffas inom området utgörs av moräner, en förmodad isälvavlagring, strandavlagringar samt enstaka förekomster av dynsand. Den mesta dynsanden finns i områdets nordligaste delar.

Av dessa bildningar dominerar strandavlagringarna, vilka i ytan vanligen har finkorniga material (sand eller finare). Grusrikare avlagringar påträffas framför allt på samt norr och väster om det höjdstråk (egentligen en klint), som finns in till väg 140. Uppe på själva klinten är emellertid grusdjupet ringa, och de största mäktigheterna finns väster om klinten.

Väster om Paviken har en isälvavlagring markerats på den geologiska kartan. Ett största djup av minst 4 meter i det mäktigaste partiet har observerats. Materialet innehåller såväl grövre som finare fraktioner, och den grövre fraktionens frekvens i den undersökta skärningen där ger anledning att tro att den utgör en betydelsefull del av hela formationen.

Vindavlagringarna är framför allt koncentrerade till områdets inom bladet Visby NO belägna delar. Mindre samlingar finns dock även i områdets södra delar. De viktigaste vindavlagringarna finns mellan Fättings och Gnlsvärd. Torv, underlagrande flygsanden, har iakttagits i botten av det urblåsta partiet på Toffastranden.

Vegetation. - Den dominerande delen av området är skogklädd. Odlade partier är framför allt koncentrerade längs vägarna. Större odlat område finns i anslutning till Sigvards och Valve.

De skogklädda partierna domineras av tallskog. På mera finkorniga jordar, moränjordarna, har tallskogen blandats upp med såväl löv som gran.

Bebyggelse och vägar. - Bebyggelsen är koncentrerad utmed väg 140. Någon fritidsbebyggelse förekommer även, särskilt i de områden som ansluter till Paviken. Den stora landsvägen går fram över de viktigaste grusavlagringarna.

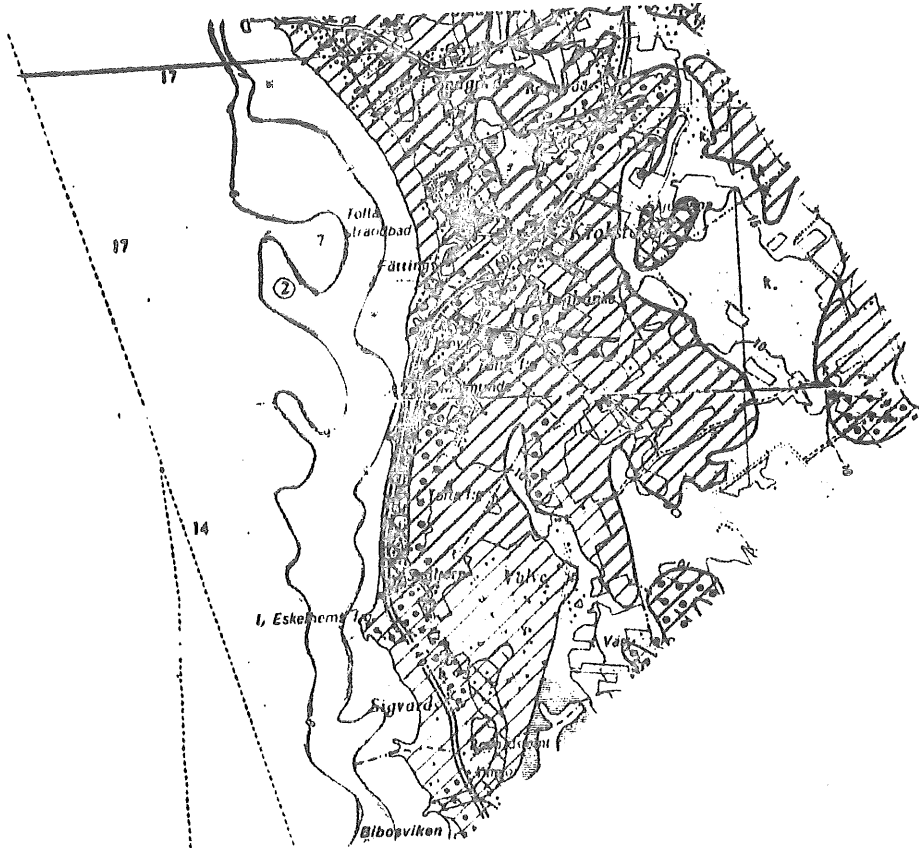
Fornlämningar. - Spridda fornlämningar, delvis av mycket omfattande karaktär, finns över hela området, avgjort dock mest i de norra delarna. De ligger vanligen på de grusiga avlagringarna och mera sällan på moränmarker.

Grusbrytning. - Grusbrytning förekommer utmed stranden samt i den förmodade isälvsavlagringen nordväst om Paviken. I det senare fallet har grusbrytningen avbrutits på grund av förekomst av viktiga fornlämningar där.

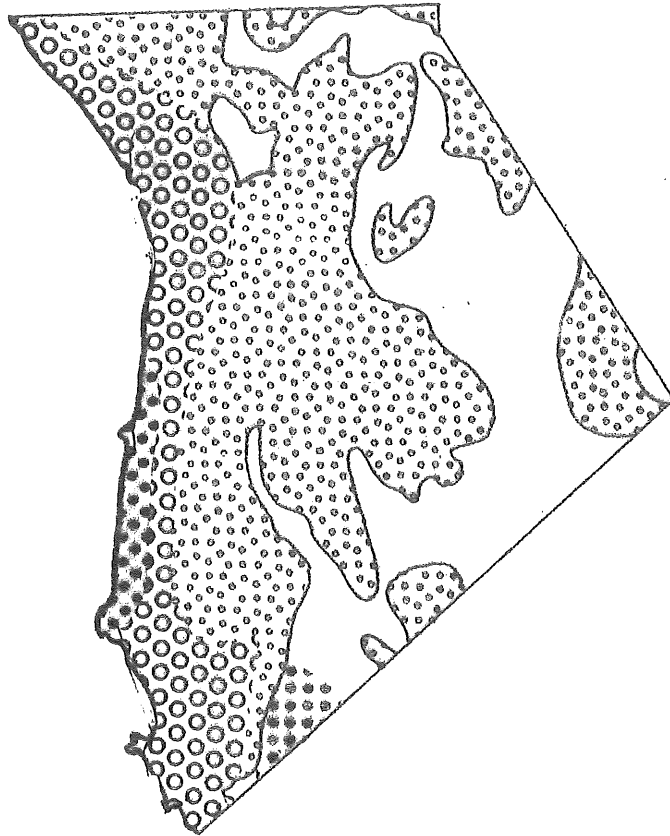
Klassificering. - Strandvallssystemen utefter stranden ned till udden nordväst om Sigvards klass 1, en skyddszon innanför detta område samt kuststräckan söderut ned till områdets gräns mot område 2 klass 2. Övriga delar av området klass 3.

De mängder grus som finns inom området binds i huvudsak av de befintliga vägsystemen, av bebyggelsen eller av fornlämningar. Område 1 är därför i det närmaste betydelselöst ur grusförsörjningssynpunkt.

1. Krokstade

1. Krokståde

2. VÄSTERGARN

Områdets omfattning. - Området hör helt till bladet Visby SO. Det begränsas av linjerna Kronholmen-Sigwards (NO om Paviken)-St.Mafriids (OSO om Paviken)-Västergarn-Skansudde-Kronholmen.

Beskrivning. - Hela området ligger mycket lågt och grupperar sig omkring Paviken och dennas utflöde. I något avsnitt når det upp över 5-meterskurvan. De grusiga avlagringarna utgörs av strandbildningar, så långt iakttagelser kunnat göras, och kan möjligen i något fall även utgöras av isälvsmaterial.

Strandavlagringarna har ett starkt inslag av finmaterial i sig, och där mera grusiga avsnitt kunnat konstateras, ligger dessa i anslutning till de antagna isälvsavlagringarna. De senare har markerats på kartan med rutiga mönster, och de har sin yta mycket klart präglade av vågverkan under sena östersjöstadier. Den största avlagringen sträcker sig från Skansudde med två grenar, där den ena följer stranden norrut, och den andra går ett stycke in på Kronholmen i nordostlig riktning. Materialet är ställvis ganska grovt i ytan med såväl grus som block. I medeltal torde avlagringarnas mäktighet uppgå till omkring 4 meter i de djupaste partierna.

Vegetation. - Huvudparten av området är fritt från skog och är endera jordbruksmark eller golfbana. De skogklädda partierna är dominerade av tall. Avsnittsvis på ligenväxande betesmarker förekommer tät enbuskväxt.

Bebyggelse och vägar. - Den tätaste bebyggelsen har koncentrerats utefter stora kustlandsvägen Visby-Klintehamn samt till Västergarn. I anslutning till Skansudd finns en Golfbana, som upptar ungefär hälften av hela området.

Fornlämningar. - De fornlämningar som är markerade på den ekonomiska kartan ligger koncentrerade utefter Pavikens östra strand samt uppför Idån nära Paviken. Dessutom finns det berömda Idflsket med de många armarna i och i anslutning till Idåns utfall från Paviken till havet nedströms bron och dessutom resterna av den gamla stadsmuren i Västergarn.

Grusbrytning. - Med undantag för någon tillfällig och mindre husbehovstäkt har ingen grustäktssamhet observerats. Två äldre täkter finns emellertid, nu närmast helt övervuxna, varav den ena ligger i Skansudds nordligaste del och den andra i riktning NO om Skansudd. I båda dessa gropar hade skrot samlats vid inventeringstillfället.

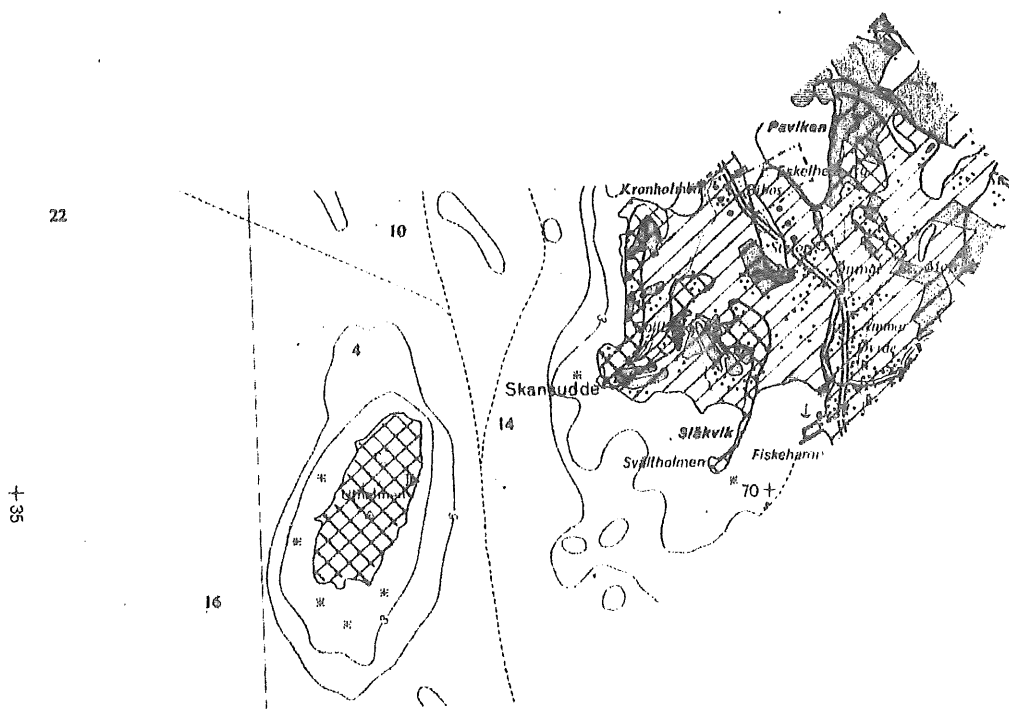
Klassificering. - Den förmodade isälvsavlagringen i områdets västra del representerar ett betydande värde som möjligt täktobjekt. Särskilt med hänsyn tagen till formationens vackra utbildning bör emellertid ett högt skyddsvärde åsättas Kronholmen och för kusttryggen föreslås därför klass 1, för området därinnanför intill en linje dragen i en båge norr ut från Svältholmen klass 2. Områdets betydelse för sociala naturvårdsaktiviteter, redan manifesterad i golfbanans existens, understryker den höga klassificeringen. Även bortsett från detta torde

ett förväntat anspråk på området från det rörliga friluftslivet motiveras hög skyddsklass.

Själva Paviken med stränder och utflöde till Östersjön föreslås få klass 1. Området är ännu förhållandevis orört av fritidsbebyggelse och de omgivande stränderna bör så långt möjligt hållas fria från ytterligare byggnader. Särskilt viktigt är att bevaka att inga avlopp tillförs Paviken, vars värde inte minst ligger i att dess vattenyta i sin nivå ligger mycket nära havets, och som därför är värdefullt objekt för den vetenskapliga naturvården. Härtill kommer betydande värde ur kultur- och förhistorisk synpunkt eftersom en äldre hamn med rester efter troliga varvsbäddar finns nära den östra stranden vid Idåns mynning.

Av de båda "isälvavlagringarna" SO om Paviken kan möjligen delar av den norra utnyttjas för begränsad täktverksamhet. Den södra avlagringen är närmast intakt och grusbrytning där blockeras dels av ett mäktigt gravfält, dels av riklig fritidsbebyggelse. Klass 2 föreslås därför för denna rygg, övriga delar av området klass 3.

2. Västergarn

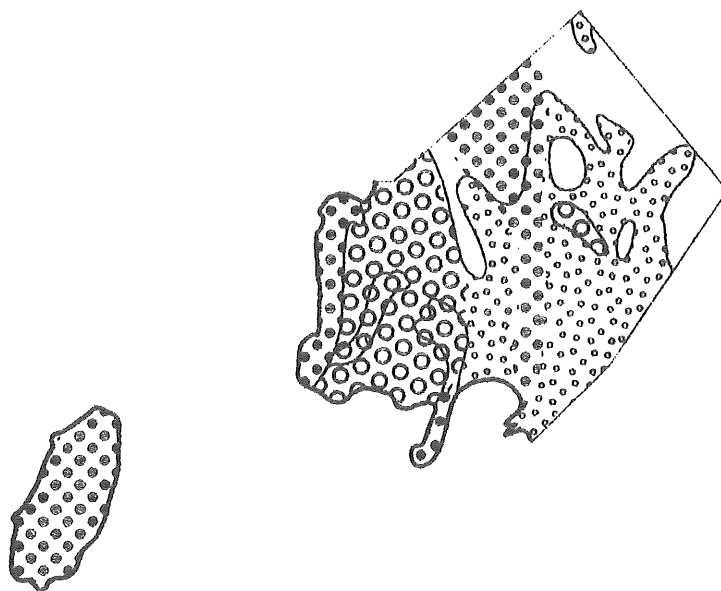

22

+35

16

2. Västergårn.

3. MAFRIDS

Hela området återfinns på bladet Visby SO. Det begränsas av linjerna Boleks-Rosenbys-Tipps-Lekarve-Västergarn-St.Mafrids (OSO Paviken)-Sigwards (NO Paviken)-Rovide-Boleks.

Beskrivning. - Områdets högsta delar finns i öster medan återstoden är låglänt och flackt. Det allra högst belägna partiet utgörs av Littorina-vallen. Idån, som är ett tillflöde till Paviken, rinner genom området men har tyvärr fått ett grävt lopp i stor utsträckning.

Moränjordarna dominerar bland jordarterna, men även strandavlagringar spelar en stor roll. I dessa överväger finkorniga kornstorlekar, i varje fall i ytan, vilket även gäller för Littorina-vallen. Alla iakttagna avlagringar är grunda, och inte ens Littorina-vallen uppvisar några större mäktigheter. Vid Sigwards och strax öster om Västergarn finns ett par grusigare formationer. De uppvisar i ytan en tendens till stenighet och blockighet. Även dessa vallar är emellertid grunda.

Inom området finns även ett par "moränvallar". De har förmodligen på morfologiska grunder angivits som sådana i den geologiska karteringen. De är svåra att urskilja eftersom de är föga framträdande i landskapet. Ytformer och ytmaterial avviker inte på något anmärkningsvärt sätt från strandvallarna i övrigt i området, och de skall troligen betraktas som sådana i stället.

Vegetation. - Området kan grovt uppdelas i ett mera uppodlat nordligt parti omkring St Mafrids, Valdarve och Rovide samt ett mera skogrikt NO och O om Västergarn. Tallen är det dominerande trädslaget med betydande inslag av gran och löv i fuktigare lägen, huvudsakligen på moränjord.

Bebyggelse och vägar. - Ett antal mindre vägar genomkorsar området, i huvudsak tillfartsvägar till Västergarn från dess närbelägna nordöstra uppland. I östligaste delen av området kommer den inre vägen mellan Klinte och Visby på Littorina-vallen, och längs denna finns mera koncentrerad bebyggelse. I övrigt är den bebyggelse som förekommer den typiska gotländska med relativt ensamt belägna gårdar.

Fornlämningar. - Området är rikt på fornlämningar, och bland dem finns en fornborg VNV om St Mafrids, som möjligen har beröring med grusryggen där. Norr om Lekarve (Runne) finns en tydlig fornby dokumenterad i de ännu befintliga vastarna i de odlade fälten. Indikationer på en annan sådan by finns i Bjästa.

Fornlämningarna ligger för det mesta inte på grusiga avlagringar utan på moränmark.

Grusbrytning. - Någon större grustäktsverksamhet pågick vid inventeringen inte inom området. Ett flertal mindre täkter existerar dock, och den största ligger vid St. Mafrids. Norr om denna relativt färsk täkt finns flera äldre gropar. Små äldre täkter påträffas vid Sigvards, intill vägen norr,

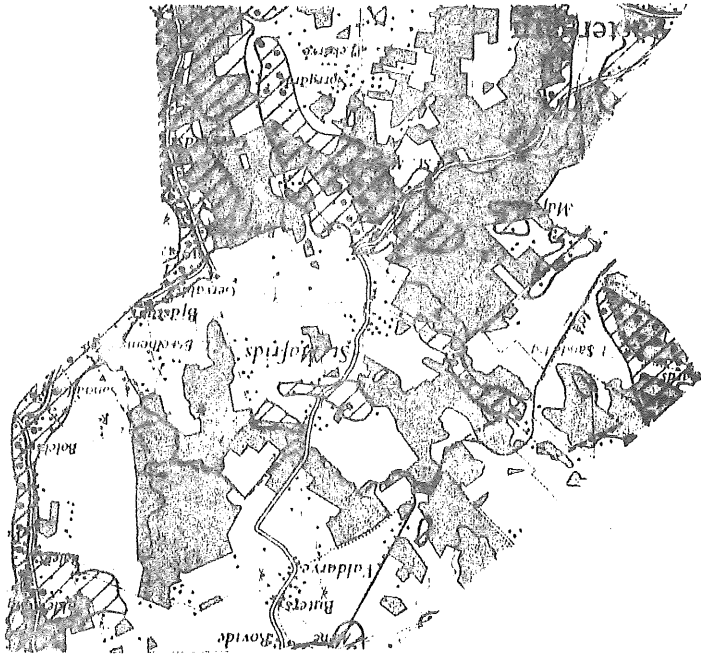
resp. söder om ga i Västergarn, i Littorina-vallen vid Valde, Boleks, Bjästavs (det södra), Gervalds samt mellan Gervalds och Lekarve. En grop finns strax öster om Norrgårde.

Klassificering. - Förutom de existerande fornlämnningarna finns ingen direkt anledning till begränsning av täkt inom området. Vid till exempel St. Mafrids borde snarast en utökning av täkten uppmuntras, vilket borde kunna ge goda landskaps-sanerande resultat, men vilket blir beroende av om utgrävning av fornlämnningarna kostnadsmässigt balanserar materialtillgångens värde. Liknande resonemang gäller för täkterna vid rg i Västergarn och vid Sigwards.

I själva Littorina-vallen binds det mesta materialet av vägen och av bebyggelse till denna. Endast vid Bjergstorp/Lekarve skulle några smärre täkter kunna tolereras utan allvarligare men för landskapsbilden.

Skrotsamlingar förekom i täkten vid Sigwards.

Området är mindre viktigt ur regional grusförsörjningssynpunkt, eftersom de avlagringar som bäst skulle vara ägnade täktverksamhet i större skala inte blir tillgängliga för sådan på grund av vägar, bebyggelse eller fornlämnningar. För begränsade lokala täkter, lämpliga att tillgodose exempelvis jordbrukets kommande behov med, finns emellertid goda utvecklingsmöjligheter. Hela området har förts till klass 3.

3. Matfrids

3. *Mafrids*

4. TJULS

Områdets omfattning. - Hela området finns inom Visby SO. Det begränsas av linjerna Boleks-Karls-Ajmunds- Sandäskes-Övide-Sanda-Tipps-Boleks.

Beskrivning. - I stort sett ligger området mellan nivåkurvorna för 20 och 30 meter, det vill säga mellan Littorina-vallen och Ancyclus-vallen. Av dessa båda har Ancyclus-vallen fått den mest påtagliga utbildningen, vilket gäller såväl dess vertikala som horisontala utsträckning. Frånsett de båda vallsystemen är landet mellan de båda nivåkurvorna ganska enhetligt och flackt och domineras av moränjordar. De mindre strandavlagringar, som även förekommer, är som regel grunda, och de domineras i ytlagren av finare fraktioner (sand och finare). Det befintliga grövre materialet verkar vara samlat i de båda vallsystemen och då särskilt i Ancyclus-vallen. Grusigt stenigt material har dessutom påträffats i mindre anhopningar på några spridda platser inom området.

Materialet i gränsvallarna är i tillgängliga skärningar väl skiktat med växlingar mellan grovkornigare och finkornigare avdelningar. Mäktigheterna är svåra att fastställa, men torde för Ancyclus-vallens del röra sig om minst 4 à 5 meter. Största uppmätta djup i denna vall i skärning är emellertid 3 meter.

Vegetation. - Åkerbruksområden förekommer dels i områdets nordvästra del, från Tjuls till Rosenby och Boterarve, dels i ett brett bälte i områdets sydvästra del, väster om Vives och Petarve ned mot

Gunilde och Äskes. Huvuddelen av området är skogstäckt med tallen som dominerande trädslag på de sandiga och grusiga avlagringarna och med gran- och lövinslag på moränjordarna.

Bebyggelse och vägar. - Bebyggelsen är framför allt koncentrerad till områdets östra delar. I likhet med vad som är fallet med Littorina-vallen har vägar även anlagts på Ancyclus-vallens krön. Mellan dessa båda pulsådror i landskapet finns förbindelsevägar.

Fornlämningar. - Vid Sanda och på grusavlagringarna sydväst om Tjuis finns fornlämningar registrerade som helt eller delvis omöjliggör täkt i dessa formationer. Två husgrundsgrupper finns alldeles söder om Tjuis i skogspartierna där. Ett annat sådant finns söder om Bäckstade. Enstaka fornlämningar finns på Ancyclus-vallen. Huvudparten av fornlämningarna finns dock på moränmark.

Grusbrytning. - I Littorina-vallen mellan Lekarve och avbrottet söder om Övide finns flera mindre gropar av husbehovskaraktär längs vägen. Små gropar finns även i den södra delen av vallavsnittet. I Ancyclus-vallen finns några smågropar vid Skogstorp och Skogs. I vägvinkeln söder om Skogstorp finns ett vattenfylt hål av oklart ursprung men som kulle kunna vara en äldre täkt. Färska skärningar finns vid Knäppstorp och Skogs.

Nedskräpning är vanlig i de äldre täkterna inom nästan hela området.

På sträckan Skogs-Ajmunds finns förutom ett antal smågropar även två större täkter, den ena vid p. 31,4 och den andra i Ajmunds. På sträckan Ajmunds-Sandäskes finns en yttlig täkt vid sågen i Ajmunds samt en äldre grop vid p. 30,3 söder om Ajmunds. Fram emot Sandäskes finns åtskilliga smärre, äldre täkter, exempelvis den i vägkorsningen 1,5 km NNO om Sandäskes.

I områdets återstående delar har täkter observerats i Petarve och Vives samt betydande täkter i avlagringen öster om Lekarve. I den senare täkten bedrivs okontrollerad tippning av skrot och avfall.

I den södra delen av avlagringen vid Tjuls finns några gropar i stenigt grusigt material.

Klassificering. - Hela området har förts till klass 3.

I Littorina-vallen har de största materialmängderna bundits av vägsträckningen utom i det sydligaste partiet. I det avsnittet förefaller det även som om utsikter till att påträffa grövre material skulle vara goda. En täktverksamhet där vore därför tänkbar.

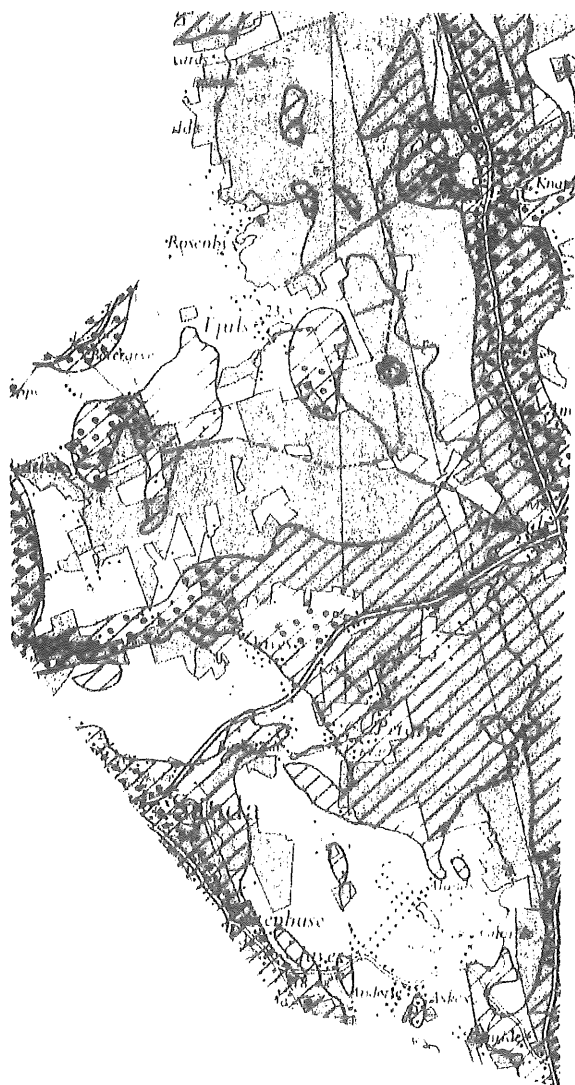
Vissa möjligheter till begränsade uttag bedöms existera i Ancylus-vallen och i strandvallen vid Karls. Beträffande Karls måste dock varsamhet iakttagas vid täktens utformning för att inte landskapsbilden skall påverkas menligt i onödan. Vid Skogs begränsar fornlämningar i hög grad möjligheterna till utvidgning av täktverksamheten.

På sträckan Ajmunds-Skogs skulle en utvidgning av den befintliga täkten vid p. 31,4 kunna ske, i varje fall till det område som var kalhugget 1970. I grustaget vid Ajmunds, som vid inventeringstillfället tjänade som upplag för krossgrus, torde utsikterna till utvidgning av verksamheten vara små. Vid städning utvinnes dock åtskilligt material.

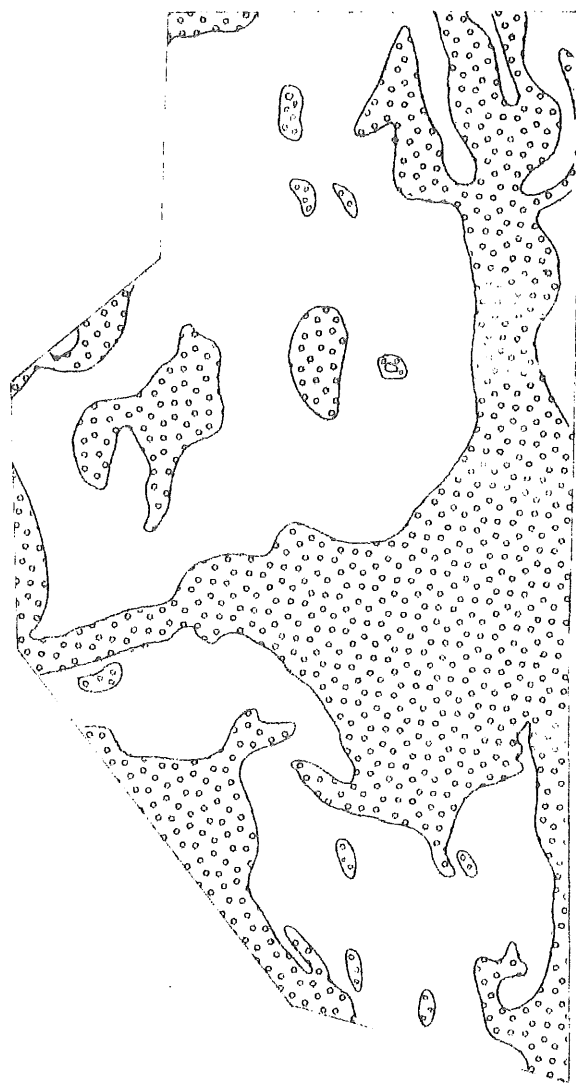
Det äldre grustaget på sträckan Ajmunds-Sandäskes vid p. 30,3 skulle kunna utvidgas en del. Det drevs vid inventeringstillfället i gott material. Öster om vägen finns i det avsnittet ett grovt stenigt-grusigt material, i vilket täktverksamhet skulle kunna bedrivas utan men för landskapsbilden. Möjligheterna till fortsatta täkter utefter den återstående delen av sträckan fram till Sandäskes är klart mindre än på sträckan närmast Ajmunds.

Sammanfattningsvis kan sägas att området innehåller begränsade möjligheter till vidgad täktverksamhet för annat än husbehov.

4. Tjuls

4. Tjuls

5. NYSTUGU

Områdets omfattning. - Hela området återfinns på kartbladet Visby SO. Det begränsas av linjerna Västergarn-Lekarve-Stenhuse-Klause-Koviken-Västergarn.

Beskrivning. - Korumpan, Sågholmen samt det rutmarkerade området nordväst om Koviken har angetts som Isälvsvlagringar på den geologiska kartan. De innehåller också en del grövre material och avviker därigenom från de mera finkorniga omgivande avlagringarna. Dessa är av tydlig strandzonskaraktär. Utefter stränderna är blockrikedomen påtaglig. Morän täcker vanligen de på kartan ej särskiljade partierna. Området når över 20 meter i öster.

Som framhållits ovan har de som Isälvsvlagringar uppfattade partierna markant grövre materialsammansättning än de andra, vilket särskilt väl framgår på Sågholmen. Strandackumulationerna domineras av finare fraktioner, mo och sand, men grusigare avsnitt iakttas frekvent. Avlagringarna är i regel grunda, vilket särskilt gäller för de som i ytan är extremt finkorniga. Grusackumulationerna har kunnat konstateras ha mäktigheter på 3 meter, ibland som minimiangivelse, och de är då morfologiskt mycket påfallande bildningar.

Vegetation. - Utmed Littorina-vallen i nordost finns ett bälte med öppen och odlad mark, som även breder ut sig avsnittsvis söder om vägen mellan Västergarn och Sanda, till exempel vid Tunstorpet

och Norrgårde. Längs kusten finns också ett öppet landskap, delvis som gamla och i igenväxning stadda betesmarker. Från St. Varbos och Stenhuse finns in mot Klintehamn ett öppet åkerlandskap, som ju närmare man kommer Klintehamn är allt mer bebyggt med permanentbebyggelse. Vid St. Varbos och längs de inre partierna av vägen mot Vivesholm och Sågholmen finns åtskilligt med fritidsbebyggelse. I övrigt är området skogklätt, procentuellt sett till betydligt mer än 50 %.

Bebyggelse och vägar. - Som framhållits finns en del fritidsbebyggelse vid St. Varbos och längs vägen ut mot Sågholmen/Vivesholm. Bebyggelsen är överhuvudtaget koncentrerad längs vägen Visby-Klentehamn. I de övriga delarna av området förekommer normal gotländsk bondebebyggelse.

Fornlämningar. - Området är inte speciellt rikt på fornlämningar, och de som finns är koncentrerade till de nordöstra delarna, där de är belägna över 10-metersnivån. Littorina-vallen har några stycken, liksom partiet söder om Sandgård-Nygårds.

Grusbrytning. - Täkt förekommer på Sågholmen, där flera städade grusgröpar finns. Ett par större, nedlagda täkter har registrerats; en av dem är belägen vid Botvide, ca 1,5 km ONO Koviken. Den består av tre skilda grustäkter på ömse sidor om vägen, som följer grusformationens krönlänje och hindrar ett rationellt utnyttjande av fyndigheten. Materialet är här mycket gott. Genom täktområdet löper nu vägen på en mer än två meter hög plint.

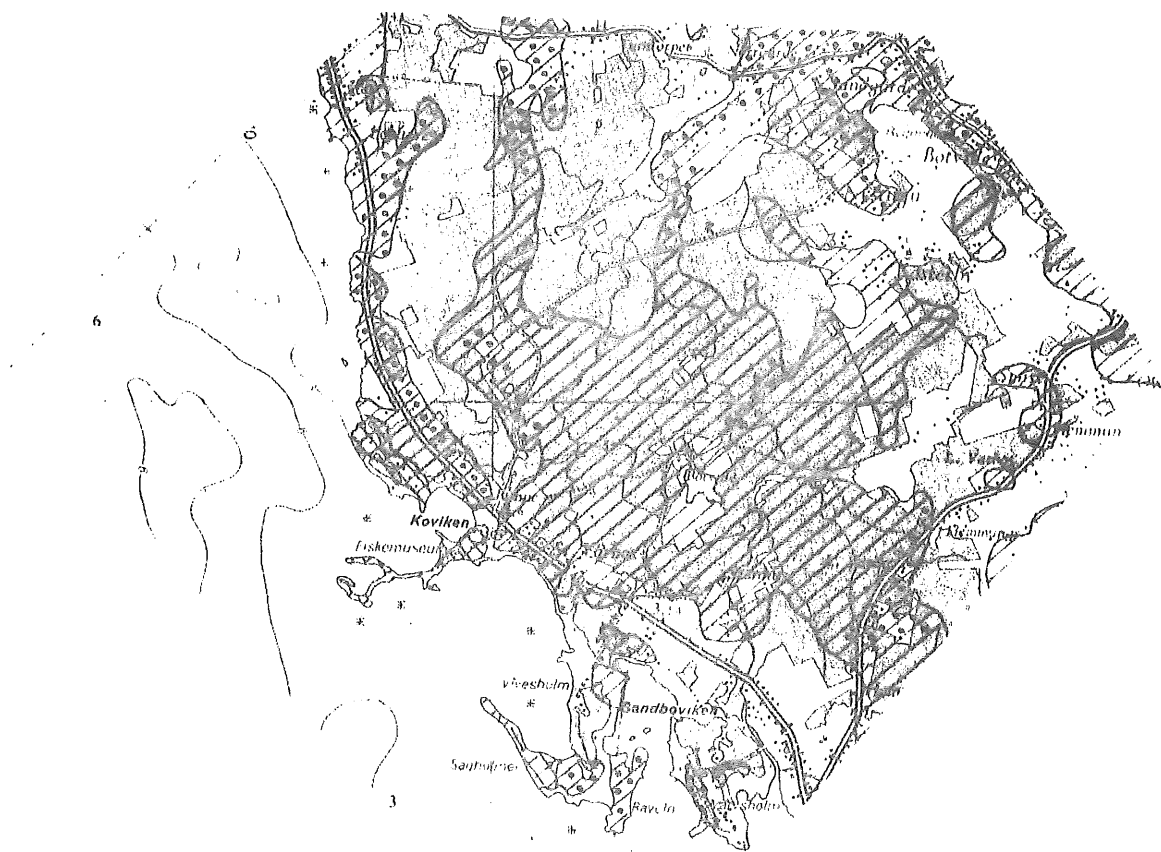
Den andra stora täkten ligger 0,5-1 km N om Koviken. Det mesta materialet har redan utvunnits och okontrollerad tippning har skett, bl a av vägförvaltningen i länet (salttunnor).

Mindre täkter har observerats vid L. Varbos, ca 2 km NO om Klause i ett med grus uppblandat sandigt material.

Klassificering. - Av de uppräknade områdena torde de tre lsälvavlagringarna samt formationen vid Botvide innehålla det lämpligaste materialet för täkt. I Ingen av de förra kan dock någon som helst täktverksamhet tillåtas utöver en hårt styrd städningsverksamhet på Sågholmen. Ur naturvårdssynpunkt torde därför endast området vid Botvide kunna ifrågakomma för grusbrytning och en täktplan för området bör ha som mål att placera vägen på ett totalt utbrutet täktområdes botten.

För Sågholmen, Korumpan och området nordväst om Koviken föreslås klass 1, för återstoden av bladet klass 3.

5. Nystugu

5. Nystugu

6. KLINTEBYS

Områdets omfattning. - Hela området återfinns på bladet Visby 50. Det begränsas av linjerna Övide-Sandäskes-Loggarve-Klinte-Klintehamn-Klause-Övide.

Beskrivning. - Området höjer sig ganska regelbundet från strax under fem meter i den västra delen till 30-meternivån i öster, där Ancyclus-vallen och den sluttning i terrängen, som den ligger på, är de dominerande morfologiska dragen. Ett stycke av Klinteberget med dess brant ingår också i området och kan sägas bilda dess sydostgräns.

Övervägande delen av arealen täcks av moränjordar samt av ett tunnt vittringsjordsskikt i ett område med hällen i eller nästan i jordytan (Klinteberget).

Övriga jordarter utgöres av strandmaterial, som domineras av sandiga eller finare fraktioner. Bortsett från Ancyclus-vallen och Littorina-vallen är strandavlagringarna svåra att urskilja morfologiskt, då de bildar mycket flacka ytor. De torde dessutom i allmänhet vara grunda avlagringar som helhet betraktade.

Vegetation. - Merparten av området är odlad. De skogklädda partierna har tallen som dominerande skogsträd.

Fornlämningar. - Alla fornlämningarna ligger över 5-meterskurvan, de flesta även över 10-meterskurvan. Särskilt rika partier är Rannarveskogen, med

de berömda Rannarve-skeppen, samt avsnittet med Klinteberget. Ett boplatsområde finns en dryg kilometer söder om Sandäskes och ägokonfigurationerna på åkrarna sydväst därom antyder förekomsten av nu överodlade fornåkrar där.

Fornlämningarna blockerar stora delar av de grusliga avlagringarna söder om Varbos.

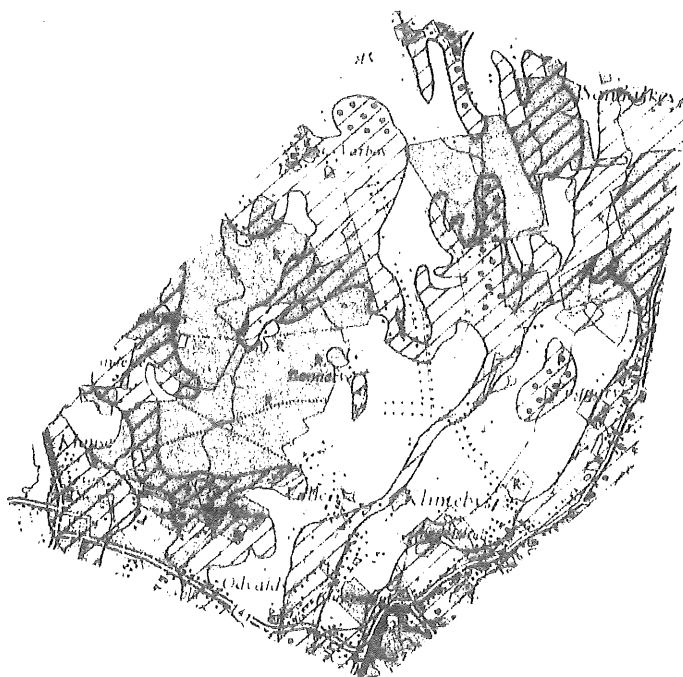
Bebyggelse och vägar. - Bebyggelsen är till största delen koncentrerad till områdets ytterkanter, framför allt till Klintehamn och Klinte. De stora vägarna med därtill bunden bebyggelse finns i områdets ytterkanter i söder och sydost. Ett rikt nät av brukningsvägar förekommer.

Grusbrytning. - Området som helhet är fattigt på brytvärda formationer, och mycket litet täktverksamhet har därför förekommit. Några mer eller mindre övervuxna gropar har dock registrerats i Ancylovallen vid Tyrvalds och på sträckan närmast S. Loggdarve.

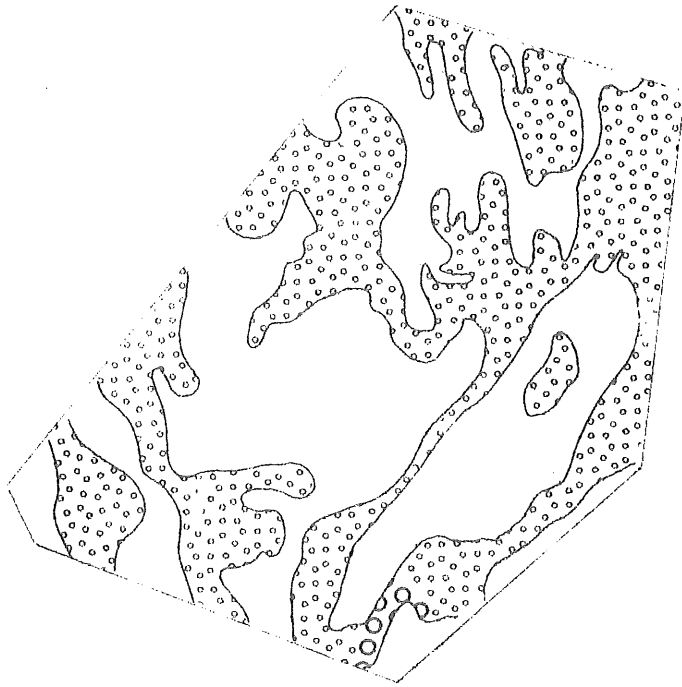
Klassificering. - Området vid klintfoten närmast Klinte kyrka klass 2 (beträffande detta terrängavsnitt, se även område 7!). Återstoden av bladet klass 3.

Som framhållits är området icke något potentiellt täktområde. Husbehovstäkter för jordbrukets behov skulle emellertid kunna tillåtas utefter sträckningen Tyrvalds-Sandäskes i Ancylovallen. Även delar av Littorina-vallen borde kunna tas i anspråk för sådana ändamål. I båda fallen måste då täkterna vara hårt styrda med oövertänkta täktanvisningar och helst kortvariga.

6. Klintebys

6. Klintebys

7. FRÖJEL

Områdets omfattning. - Hela området återfinnes på kartan vid Visby SO. Det begränsas av linjerna Klinte-hamn-Klinte-Alstäde-Sigdarve-Valbybodar-Klintehamn.

Beskrivning. - Fröjelområdet skiljer sig från de övriga kustområdena på Visby SO genom att det är kuperat. Från Fröjel till Klinte sträcker sig en klintbrant, vilken sträckvis är pålagrad med strandmaterial, men som i övriga delar utbildats med terrasser och avsatser. Klintsträckningen skiljer ett västligt, flackt kustområde från ett östligt mera kuperat. Betydande avsnitt ligger med blottade hållytter eller har dessa endast täckta med tunna lager vittringsjord; de utgör alvarområden. Stora ytor täcks av mer eller mindre mäktiga lager morän.

En liten, som Isälvsavlagring betecknad, formation ligger i kanten av Hoxelmyren. Strandavlagringar dominerar väster om klintsträckningen. "Isälvsavlagringen" ligger i ett isolerat läge på en berggrundssluttning.

Ancylus- och Littorina-gränserna finns övervägande utbildade som erosionshak i klinten. På sluttningarna mellan terrasserna ligger en del strandmaterial, dock troligen inte med nämnvärda mäktigheter. Avlagringarna väster om Littorina-gränsen består av omväxlande grus och sand i låga vallar. Inslaget av kalksten i materialet är påtagligt. Strandavlagringen söder om "Isälvsbildningen" utgör inte någon enhetlig bildning, som den geologiska kartan

anger, utan den är fördelad på många sidopartier på de befintliga små höjderna.

I områdets östra delar finns ett par större strandavlagringar, vilka till största delen byggs upp av sten och grus, alltså ganska grovt material, och vilka inte alls kommit vid den geologiska karteringen. Dessutom förekommer i anslutning till höjderna norväst om Alstäde små avlagringar med sand och grus.

Vegetation. - Den alldeles övervägande delen av området är skogklädd. Odlande och öppnare partier förekommer dels i ett bälte från Klinte över Värshände, Svarvare, Mulde och vidare mot sydväst till stranden, dels väster om Fröjels kyrka i ett band parallellt med kusten. Längs själva kusten finns igenväxande, enbuskrika betesmarker.

De östra skogspartierna domineras av tall i bitvis ganska öppna och ljusa, örtrika bestånd. I de odlande delarna och i de gamla betesmarkerna finns mycket lövträd som inslag i en även där mycket påtagligt tallrik vegetationstyp.

Bebyggelse och vägar. - Bebyggelsen är i huvudsak koncentrerad till Klinte, Klintehamn och Fröjel och är för övrigt mycket gles. Vägen Klintehamn-Fidens samt Fröjel-Klinte korsar området. Därutöver finns ett rikt nät av småvägar, mest brukningsvägar för skogs- och åkerbruk. Från Fröjels kyrka löper vidare den s k kyrkvägen österut och passerar Vallhagars fornby.

Fornlämningar. - Bladet som helhet är ganska fattigt på fornlämningar. I östligaste delen ligger dock Vallhagars fornby med gravfält, på Fröjelklinten finns en fornborg och i området vid Mulde finns en hel del gravar markerade. Vid Gannarve ligger en mycket vacker men hårt restaurerad, skeppssättning.

Grusbrytning. - De största täkterna är följande: 750 m NO Gannarve, 500 m NNO Däpps samt 2 km NNV Alstäde. Därutöver finns åtskilliga mindre och äldre grustag, bland annat mellan Gannarve och Mulde samt vid väg 141, 2 km norr om Alstäde. Kalkbrott med krossning av berg till grus finns 1 km norr om Alstäde. Ett annat kalkbrott ligger strax, öster om Klinte kyrka.

Klassificering. - Avlagringarna utefter klinten och dess fot längs vägen Mulde-Klinte klass 2. Från Gannarve och söderut föreslås de avlagringar som ligger i anslutning till klintens övre del få klass 2. I övrigt föreslås klass 3 för bladet.

Avlagringarna väster om väg 140: De grusiga vallarna längs vägen Mulde fram till avtagsvägen mot Valbybodar är bundna av bebyggelse till största delen. De formationer som finns omkring Gannarveviken är små och innehåller mycket litet material. Återstående avlagringar väster om vägen har undermålig kvalitet och duger endast som fyllnadsgrus.

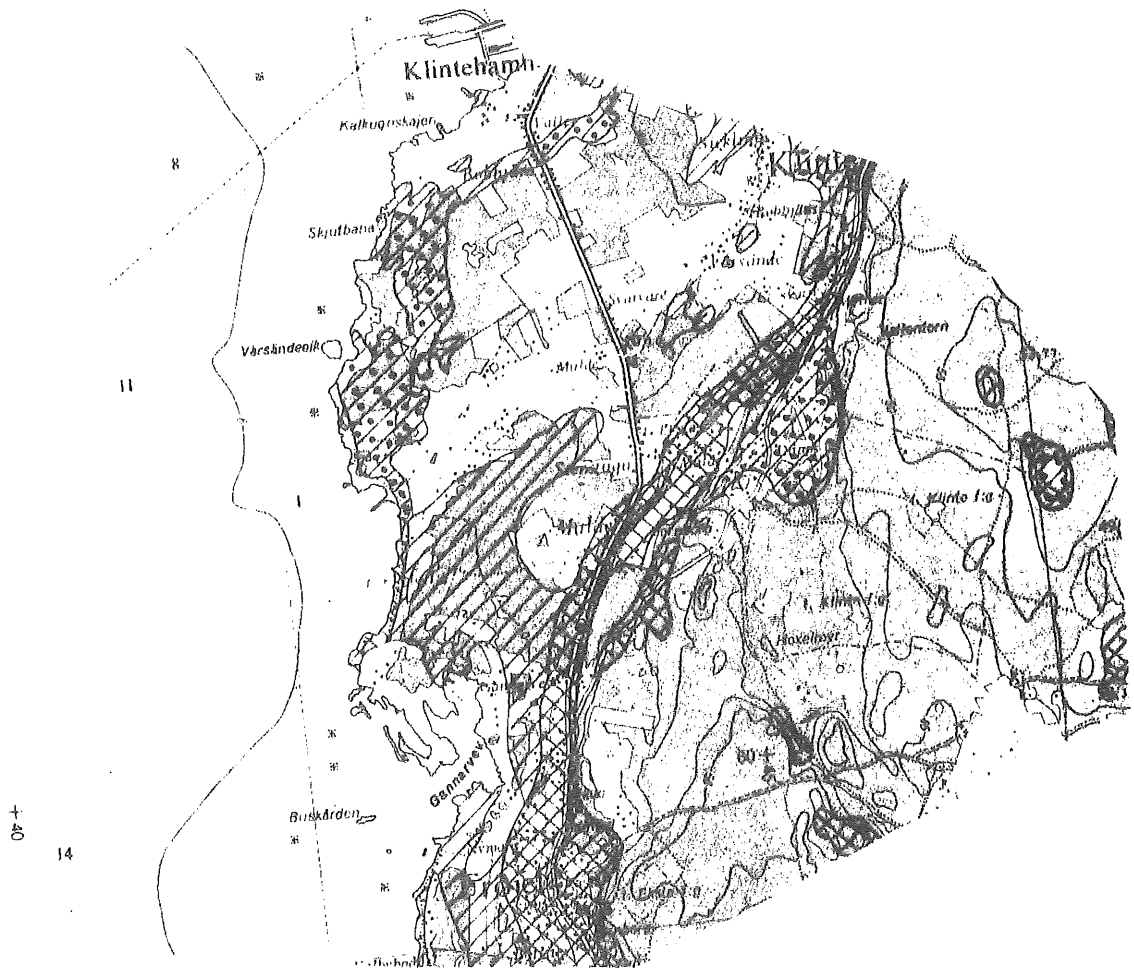
Avlagringarna öster om väg 140 mellan Fröjel och Klinte: I bildningar som ligger högre än Ancylovallen kan täktverksamhet tänkas som utvidgning av

befintliga täkter. Tåktverksamhet är även tänkbar i området omkring och sydväst om Däpps. Avlagringarna söder om Hoxelmyr är mycket lämpliga för grusbrytning. Hänsyn till myren måste emellertid tas vid täktplanens utarbetande så att inte hydrografin störs med menliga följdverkningar för växt- och djurliv.

I grustaget NNO om Alstäde återstår endast mindre materialmängder som bör slututnyttjas. I strandvallarna 750 m norr därom visar material i provgroppar på riklig förekomst av sten och grus. Där finns ett lämpligt brytningsobjekt. Städningen i grustaget 2 km NNO om Alstäde har endast berört en mindre del av täkten. Vid fortsatt städning bör ytterligare materialmängder kunna utvinnas.

Området har betydelse för den vidare grusförsörjningen för Klintehamnsregionen.

7. Fröjel

7. Fröjel

8. KRONVALD

Områdets omfattning. - Hela området återfinns på kartbladet Visby SO. Det begränsas av linjerna Valby bodar-Fröjelgården-Jättehacke-kustlinjen 200 m V om L i Langstittviken.

Beskrivning. - Från Hammarudd sträcker sig ett mycket vackert strandvallslandskap utefter kusten, i stort sett ända fram till Sandhamns fiskeläge. Efter en del av stranden har en låg klint utbildats. Öster om strandvallarna finns moränjordarter och mindre alvar-artade områden med övervikt av tunna vittringsjordar. Myrfrekvensen är hög.

Vegetation. - Strandvallarna har en utåt havet allt glesare martallskog. Även inom de inre, myrrika stråken dominerar en vanligen gles och bitvis mycket öppen tallskog.

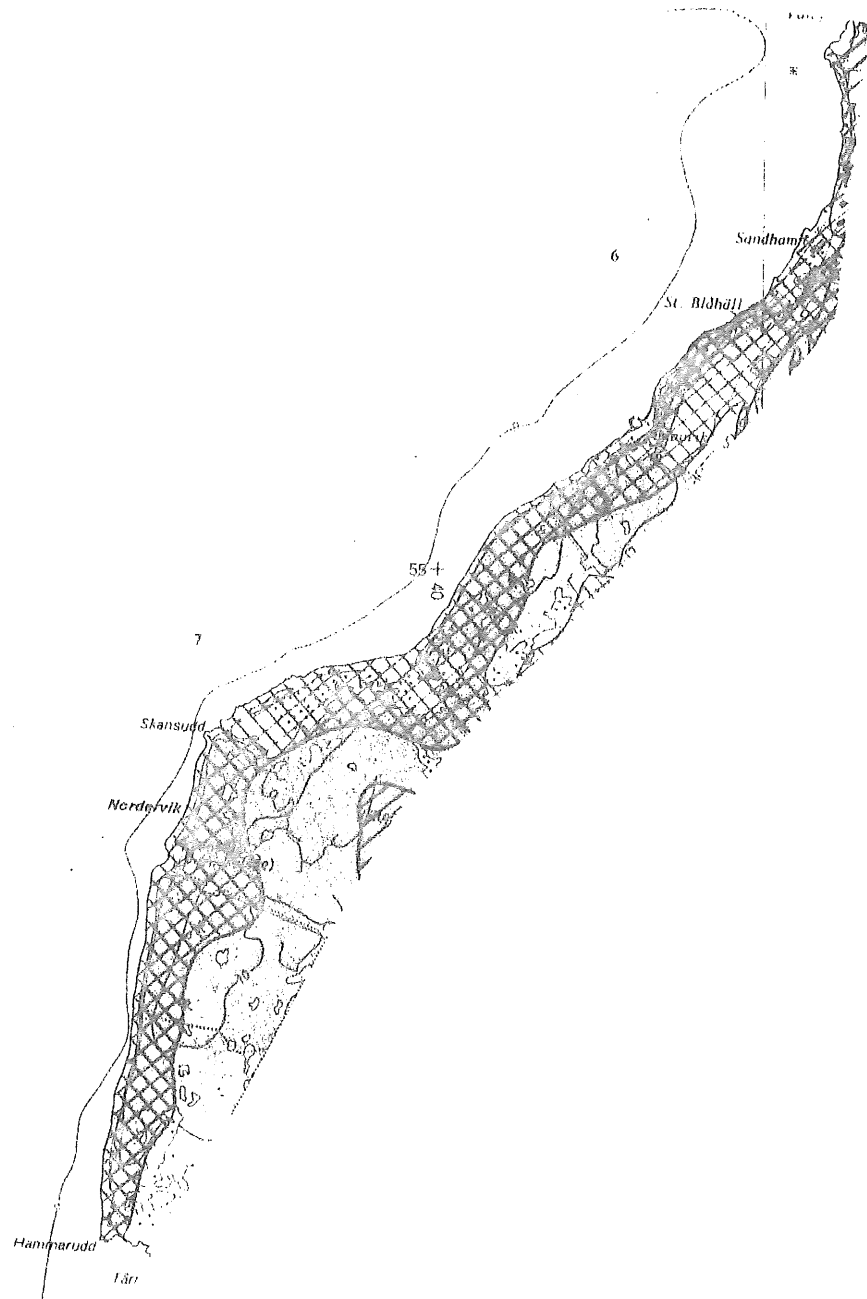
Bebyggelse och vägar. - Från Sandhamn och utefter kusten mot SV ända till en punkt någon km SV om Djauvik finns en delvis gammal fritidsbebyggelse. Till området leder flera mindre vägar och en allt mera frekventerad väg följer kusten genom hela området.

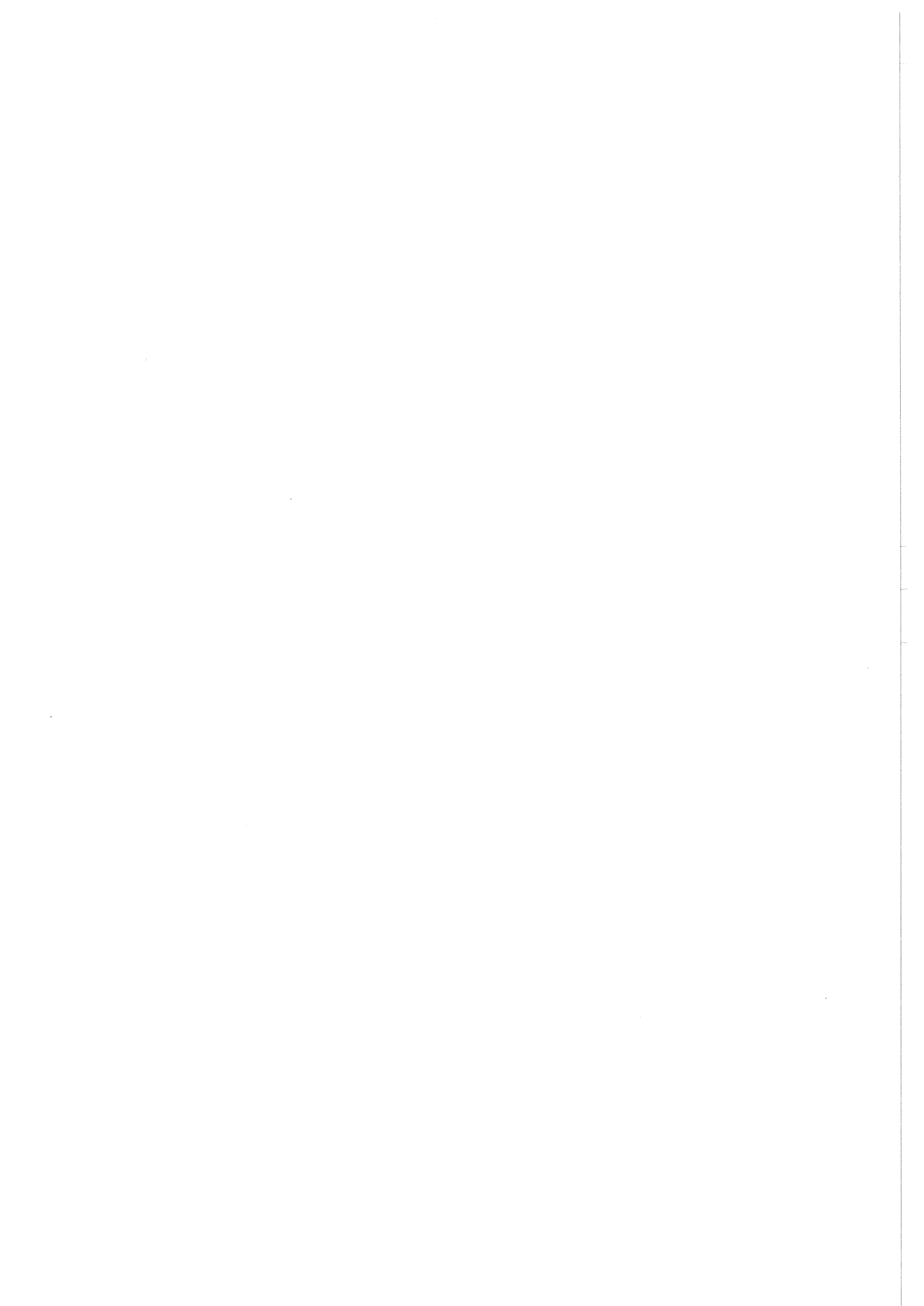
Fornlämningar. - En rad fornlämningar, gravar, finns ovanför 5-metersnivån, särskilt talrikt i avsnittet Vavle-Djauvik.

Grusbrytning. - Ett nu avslutat och städat grustag finns strax norr om Hammarudd. Mindre husbehovstag har observerats vid Vavle och Djauvik.

Klassificering. - De yttersta strandvallarna bildar Kronvalds naturreservat. Detta bör utvidgas och omfatta även de inre vallarna, det vill säga den totala strandmiljön, alltså även de nu skogklädda delarna som för närvarande ej omfattas av reservatsförordnandet. Strandvallslandskapet bedöms här som klass 1; de myrrika markerna där - innanför mest moräner, måste också skyddas, åtminstone en zon av dem, så att inte strandmiljön går förlorad genom olämplig exploatering. De ges därför klass 2.

8. Kronvald

9. HALLGÅRDS

Områdets omfattning. - Hela området återfinnes på kartbladet Visby S0. Det begränsas av linjerna mellan Sigdarve-Robsarve-Eksta-Jakobs (sydöstra)-Jakobs (nordvästra)-Fröjelgården-Valbybodav-Sigdarve.

Beskrivning. - Från Ancylus-vallen sänker sig landet stegvis mot väster, och flera omgångar strandvallar följer på allt lägre nivåer. De flesta av dessa strandvallar är låga och grunda bildningar. Ancylus-vallen själv är dels utbildad med övervägande sandiga fraktioner, dels med dominerande stenigt och grusigt material i ytan. Mestadels är den utbildad med tydlig vallform och är kraftigt markerad i landskapet. Det grövsta materialet har iakttagits i den nordliga vallsträckningen, medan delen närmast Uggårds har utbildats som fin-kornigare facies.

Littorina-vallens omfång är väsentligt mindre än Ancylus-vallens, och det ingående materialet domineras av sand och mo. Mellan de båda Jakobs (nordvästra och sydöstra) avviker vallen från detta mönster och har dels blivit högre och mäktigare och mera uthållig i sidled, dels utbildad med relativt riklig inblandning av grövre partiklar i materialet, åtminstone i ytan.

Två förmodade isälvsavlagringar framträder som mycket välmarkerade ryggar. Det gäller framför allt den större av de två, nämligen avlagringen väster om Uggårds. Den på geologiska kartan inritade

begränsningen av den stämmer i stort sett. Norr om myren, som skiljer de båda avlagringarna åt, blir vallen högre och i ytmaterialet är inslaget av grova fraktioner störst i norr. Höjden över omgivande mark uppgår till omkring 3 meter, och ryggarnas bredd varierar och är 50 à 100 meter i de södra parterna för att i norra delen nå den dubbla omfattningen. Lättast når man in i dessa grusrika områden från Lädarve.

Öster om denna avlagring finns strandvallar, särskilt mot områdets östra gräns. De består i ytlagren av sand och grus. Den lilla avlagringen söder om H i Hallgårds har utbildats med en flackt välvd rygg och byggs upp av sandigt och grusigt material. Sydöst om Sigdarve splittrar ojämn berggrund den där markerade avlagringen i flera delar.

Den geologiska kartan måste för området kompletteras med ytterligare avlagringar som förbinder de ovan omskrivna "isälvavlagringarna" norr om Lädarve och sydost om Bopparve med varandra. Dessa bildningar är övervägande finkorniga. Utbredningen av den sandiga strandavlagringen väster om U i Uggårds är åtskilligt för liten på kartan och den kan i varje fall vidgas 100 meter mot NO, mätt utefter vägen.

Vegetation. - Mer än hälften av området är skogklätt. Den odlade marken är tämligen jämnt fördelad över områdets olika delar. Det dominerande trädslaget är tall.

Bebyggelse och vägar. - Bebyggelsen ligger främst utefter de större vägarna och är tämligen gles. Mycket litet fritidsbebyggelse förekommer. Vägarna utgörs dels av kustlandsvägen mellan Klintehamn och Fidenäs, dels av vägen intill Eksta från vägskelet vid Bopparve. Vid Hallgårds ligger även ett stycke av vägen Fröjel-Eksta inom området, som därutöver hyser ett rikt nät av brukningsvägar för jord- och skogsbrukets interna behov.

Fornlämningar. - Området är ganska rikt på fornlämningar, och såväl gravar som järnåldersboplatser och indikationer på sådana förekommer. Ett huvudstråk är dock den västra strandzonen mot fd Mickelmyr, där flera järnåldershusgrunder anträffas, delvis på grusformationer som inte finns med på den geologiska kartan.

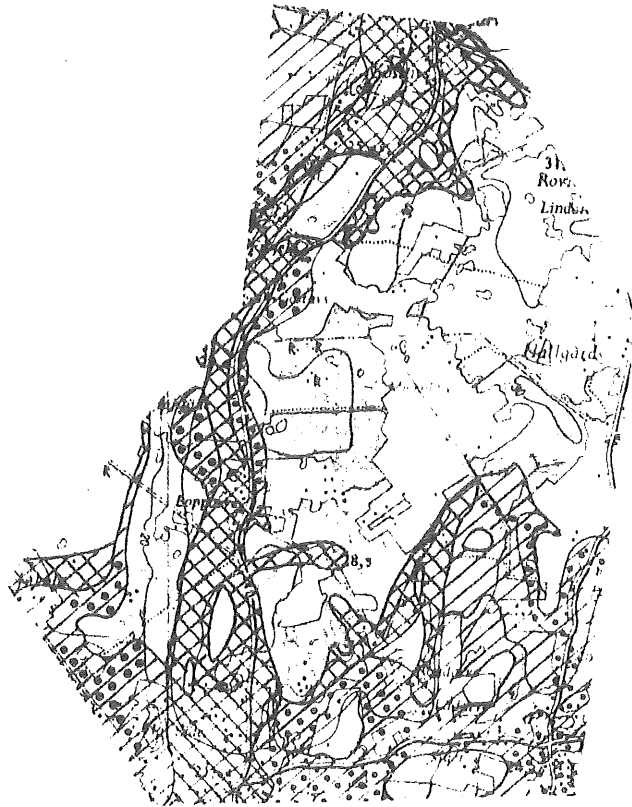
Grusbrytning. - Ett större grustäktsområde finns i strandavlagringen öster om vägen Klintehamn-Fidenäs vid Göstavs. I övrigt pågår mycket litet grusbrytning. Däremot finns flera stora äldre täkter: Ca 1 km söder om Sigdarve, 1250 m väster om Eksta kyrka, vid Rondarve NV om Eksta och invid sången 300 m NV om Eksta. Det finns vidare många mindre täkter, till exempel vid Bopparve (det norra), 0,5 km sydost därom, 1 km söder om Bopparve, ca 0,5 km NV om Rondarve, 0,5 km SV om U i Uggårds samt 300 m S om Ig i Hallgårds.

Klassificering. - Området väster om klinten vid Fröjels kyrka och ned till strax söder om Göstavs, i fortsättning från område 7, föreslås få klass 2. Ancyclus-vallen från g i Fröjelgården ned till

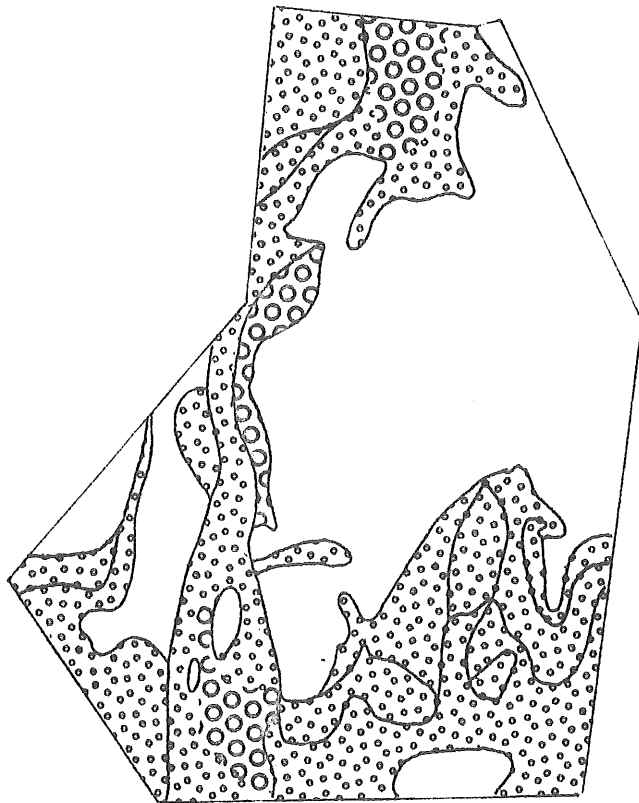
Bopparve (norra) klass 2. Ancylus-vallen vid e i
Hajstäde klass 2. I övrigt klass 3.

Särskilt området norr om Lädarve torde vara viktigt ur grusförsörjningssynpunkt. Grusbrytningen i området öster om vägen vid norra Göstavs bör fortsätta. I bildningarna nordväst om Bopparve, i anslutning till Ancylus-vallen, bör en del brytning kunna tänkas. Område 9 är ett viktigt område ur grusförsörjningssynpunkt.

9. Hallgårds

9. Hallgårds

10. GRYMLINGS

Områdets omfattning. - Hela området återfinnes på kartbladet Visby S0. Området begränsas av linjerna Sigdarve-Alstäde-Magnuse-Levide-1 km söder om Levide ka-Ajsarve-Eksta-Uggårds-Sigdarve.

Beskrivning. - Större delen av området ligger ovanför Ancyclus-gränsen, och de högsta punkterna når upp över 50-metersnivån. Moränjordarter dominerar bladet, och de befintliga strandavlagringarna återfinns framför allt i anslutning till Ancyclus-vallen, som i en båge från Grymlings via Magnuse och Ajsarve når till södra Pajnarve och därifrån till Levide ka. De mesta strandsedimenten ligger lägre än Ancyclus-gränsen. Ancyclus-vallen är i sin del närmast Levide kyrka sammansatt av sand och grus, medan de finare materialen dominerar i ytan i övriga avsnitt.

Vegetation. - Huvudparten av området är skogklätt. Skogsområdena är förhållandevis sammanhängande och ligger dels i den nordvästra delen, dels i ett nord-sydligt band mitt i området. Som vanligt är på Gotland dominerar tallen på grusigare avlagringar med ökat inslag av löv och gran i fuktigare delar och på moränmarker.

Bebyggelse och vägar. - I södra delen av området löper vägen mellan Eksta och Levide, medan väg 14 i stort sett följer den östra områdeskanten. Ett nät av brukningsvägar förekommer också, rikligast i de odlade partierna.

Bebyggelsen är framför allt koncentrerad till tre områden: Eksta, Alstäde och Levide. I övrigt förekommer spridd bebyggelse längs de stora vägarna.

Fornlämningar. - En enstaka fornlämning finns på avlagringen S0 om Grymlings. En ansamling gravar finns 100 m SV om G i Grymlings och en annan strax N och NO om punkten 20,94 längs vägen Eksta-Levide. En husgrundsgrupp finns i skogen öster om den odlade marken som genomdras av den raka och vinklade vägen från Robsarve. Husgrunderna, liksom övriga fornlämningar inom området, ligger på moränmark.

Grusbrytning. - Ingen aktiv grusbrytning i stor skala pågick inom området vid inventeringstillfället. Däremot förekommer betydande äldre, oftast illa städade, täkter: i anslutning till, och norr om Ancyclus-vallen vid Eksta kyrka och Levide kyrka. Grustag finns även intill vägen strax norr om L i Levide, vid Magnuse, ca 700 m NNV Magnuse (just där nivåkurvan för 25 m får en plötslig inbuktning), 750 m OSO Grymlings, 500 m SSO Alstäde samt 1,5 km OSO Alstäde.

Klassificering. - Ancyclus-vallen vid Uggårde innehåller mycket små grusmängder och bör därför inte tillåtas för täkt: klass 2.

Nordost om Eksta kan täkterna utvidgas något och städas därigenom. Täkt borde i det området egentligen inte fått förekomma. Klass 2.

Söder om Levide ka återstå en del material som binds av fornlämningar, en del av dem skadade vid täktverksamhet. Om utgrävning får ske kan reste-

rande materialmängder utvinns. Den västra delen av formationen föreslås dock sparad, klass 3.

Ancylus-vallens sträckning från kyrkan mot nordost bör städas och sedan inte upplåtas för vidare täkt. Den har vacker utbildning och präglar starkt landskapet, klass 2.

Ancylus-vallen från Magnuse mot nordväst innehåller troligen betydligt mera grovt material än vad den geologiska kartan visar och kan utan hinder anvisas för täkt, klass 3.

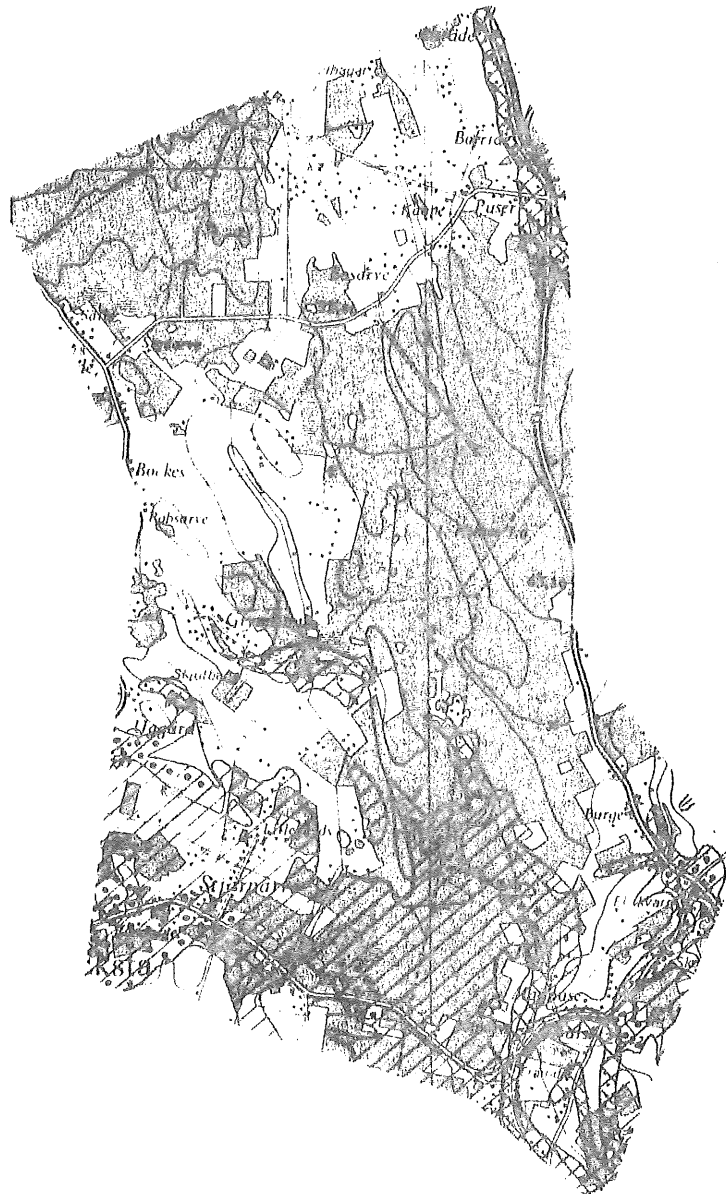
I den återstående delen av vallen sydost om Grymlings bör fortsatt täkt för husbehov kunna medges I den mån fornminneslagens bestämmelser inte hindrar detta. Klass 3.

I avlagringen sydost om Alstäde är möjligheterna till utvidgning av täktverksamheten begränsade. Endast grustaget längst mot sydost kan utvidgas något, och så bör endast ske om man därigenom vinner en städning av området. Vid inventeringstillfället pågick tippningsverksamhet I detta avsnitt. Klass 3.

För övriga delar av avlagringen upp till Alstäde klass 2.

Återstående delar av området klass 3.

10. Grymlings

10. Grymlings

II. HÄGUR

Områdets omfattning. - Området återfinnes på de topografiska kartbladen Visby SO och Hoburgen NO. Det begränsas av linjer mellan en punkt 200 m V om L i Langstitviken-Jättehacke-Jakobs (nordvästra)-Jakobs (sydöstra)-500 m O om e i Matsarve-Sproge-udden Gärdsbacke-Langstitviken.

Beskrivning. - Den övervägande delen av området intas av strandsediment. Moränjordarter och vitt-ringsjordar på hållmarker delar på återstoden av arealen. Littorina-vallen är områdets väsentligaste terrängform, och den löper i en vid båge längs områdets östra begränsning i den grovprickade linjen från Sproge till (sydöstra) Jakobs.

Hela området är mycket flackt, särskilt i de strandnära partierna där blockrikedomen är påfallande, och där strandvallar nästan helt saknas. I de delar som når in mot Littorina-vallen finns en del låga strandvallsliknande ryggar, vilka särskilt väl framträder, då man åker på de vägar som löper mer eller mindre vinkelrät ned mot stranden. En del av dessa ryggar, vars materialinnehåll verkar domineras av sand och mo (som vid Lindarve och västsydväst därom), skulle kunna vara vindsedimenterade; materialet påminner nämligen i mycket hög grad om flygsand. De mest framträdande formationerna med grövre material finns vid Sandholme och nordost om Bobacke.

Vegetation. - Större delen av de strandnära avlagringarna täcks av skog, främst tall. Sanka ängar,

goda fågelmarker, ligger utefter själva stranden och betas ännu med varierat bete.

Odlad mark förekommer i ett band som ligger väster om Littorina-vallen och som följer parallellt med denna. Skogtäckningen är mer än 50 %.

Bebyggelse och vägar. - Den bofasta bebyggelsen är en gles bondebebyggelse, och fritidshusen är ännu ganska få inom området. På Littorina-vallen löper landsvägen mellan Visby och Burgsvik, väg 140, och från denna löper ett antal vägar ned mot stranden.

Fornlämningar. - Området är tämligen rikt på fornlämningar. Huvudparten av fornlämningarna ligger över 10-metersnivån. Mellan Urgude och Tjängdarve finns en husgrundsgrupp. Särskilt rikt på gravar är avsnittet mellan Hägur, St. Norrgårde och Mattsarve.

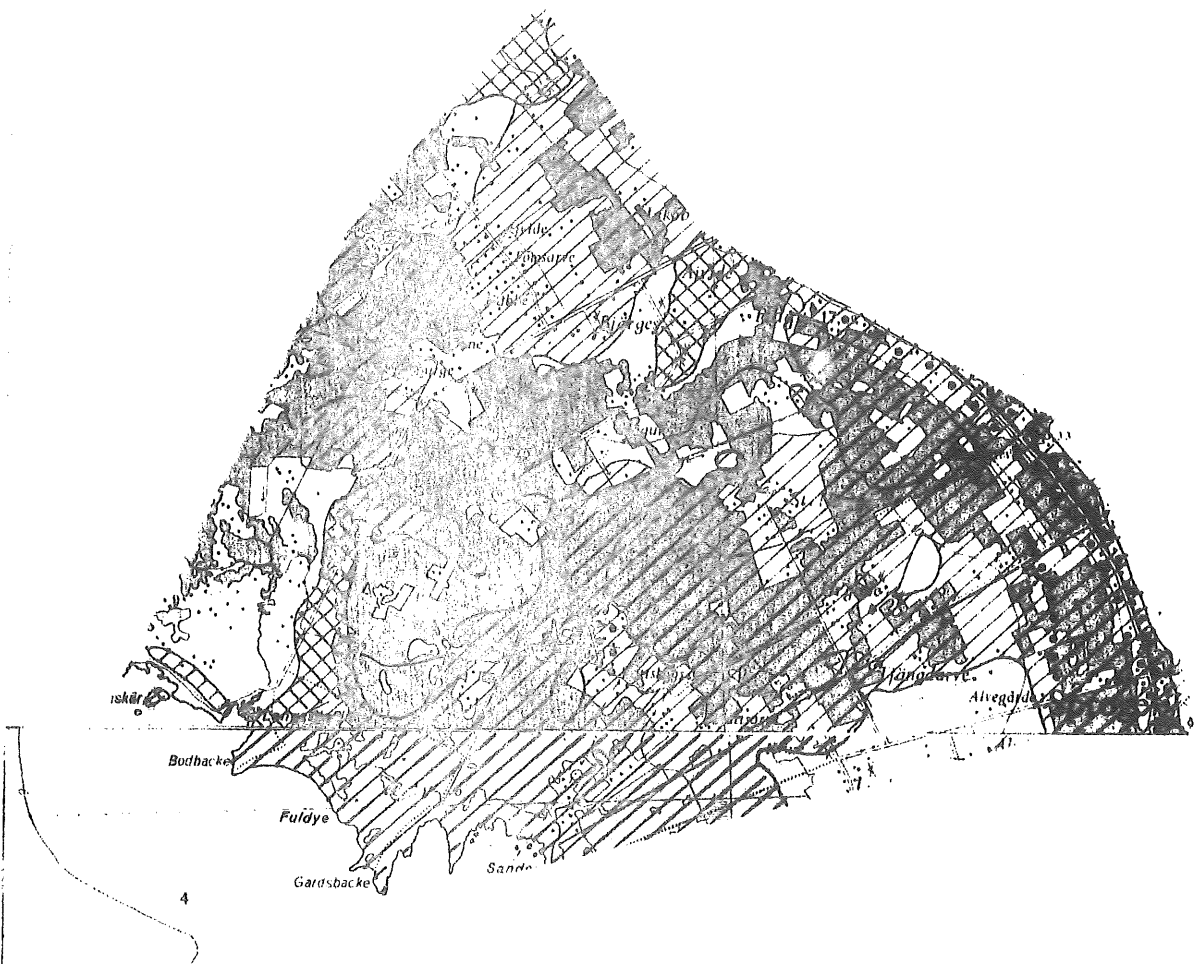
Grusbrytning. - I närheten av Sandholme finns det några smågropar i sandigt-grusigt material.

Klassificering. - Då ett behov av grus särskilt för jordbrukets transportsystem föreligger och strandvallarna norr om Hammarudd är skyddade från täkt, bör de mindre skyddsvärda ackumulationer som finns i detta område göras tillgängliga för grusbrytning vid uppkommande behov. Om till exempel en täkt öppnas i avlagringen norr om Bobacke blir emellertid påverkan på landskapsbilden och fågellivet stor, och täkter i de kustnära avsnitten bör därför undvikas. I de inre delarna bör istället täkter kunna öppnas.

Hela området har förts till klass 3 ur geologisk synpunkt. Detta hindrar inte att andra skäl kan tala för en högre skyddsklass, om man ser området ur samlad naturvårdssynpunkt.

För den regionala grusförsörjningen saknar området intresse.

11. Hägur

11. Hägur

12. EKSTA

Områdets omfattning. - Området återfinnes på kartbladen Vlsby S0 och Hoburgen N0. Det begränsas av linjerna Eksta-Stjärnarve-Ajsarve-Hallbåter-Sallmunds-p. 13,80 vid Mästermyr-Stenbro-Snoder-Lindarve-Sproge-3 i p. 16,33 vid Mattsarve-Jakobs-Eksta.

Beskrivning. - Området domineras av moränjordarter eller uppodlade myrjordar. I nordvästra hörnet förekommer en del distala avlagringar till Littorina-vallen som emellertid möjligen även kan vara förbundna med äldre skeden än Littorina-stadlet. I nordöstra hörnet finns strandsediment som ligger i anslutning till Ancylus-vallen i Levide. På den del av området som hör till topografiska kartbladet Hoburgen N0 finns Littorina-vallen i sitt avsnitt från Sproge till Stenbro vid Snausarve. Vallens här sin kanske mäktigaste utbildning på Gotland med i huvudsakligen sandigt molgt material och med enstaka horisonter med grövre partiklar. Vallens korsas här av dräneringskanalen från Mästermyr och är väl känd till sin uppbyggnad från von Posts och andras undersökningar.

Vegetation. - Merparten av området är odlad. Skogklädda partier förekommer i avsnittet sydväst om Levide. Obrukbara blekebottnar finns flerstädes inom den forna Mästermyr. Där skog förekommer på moränmark eller strandavlagringar domineras den av tall. Inom Mästermyr är inslaget lövskog mycket påtagligt.

Bebyggelse och vägar. - Bebyggelsen följer i stort sett de avsnitt av väg 140 som finns med på området. Brukningsvägar över Mästermyr finns också.

Fornlämningar. - Området är förhållandevis fattigt på fornlämningar. Mest rikt är avsnittet på tungan av förmodat Ancylus-material 1,5 km sydväst om Hallbåter, där en mycket stor husgrundsgrupp och anslutande gravfält ligger.

Grusbrytning. - På ömse sidor om vägen söder om Kvie i den avlagring som betecknats med punkter och sneda linjer finns täkter. Även vid Hägur finns en äldre täkt. En stor husbehovstäkt finns 600 m SV Hallbåter.

Klassificering. - Littorina-vallen inom området förs till klass 2.

Med tanke på den klassiska profilen genom Littorina-vallen vid Snoder (von Post 1903) har jag tvekat inför klassificeringen av vallen här (egentligen vid Snausarve). Den vetenskapliga synpunkten på skärningen genom vallen och den klassiska beskrivningen av den motiverar mycket klart att placera hela avsnittet i klass 1, men även om avsnittet har betydelse för forskningen om Östersjöns förstadier, inte bara för vårt land, har jag mot bakgrund av hittillsvarande policy från den centrala naturvårdens sida gentemot enbart vetenskapliga naturvårdsskäl inte vågat placera avsnittet högre än klass 2. Skulle emellertid en attitydförändring vara att vänta bör skyddsklassen förändras.

Under alla omständigheter är ändå möjligheterna till täkt begränsade, eftersom bebyggelse och väg binder huvudparten av de materialmängder som kan väntas ha de attraktivaste partikelfördelningarna.

För grusackumulatjonen söder om Kvie sätts klass 3, eftersom avsnittet redan är kraftigt påverkat av täkter. Avlagringen V om Kvie kan också släppas fri för täkt. Den innehåller dock troligtvis mest finare fraktioner. Även för denna sättes alltså klass 3.

Avlagringen mellan St. Mellings och vägen Sproge-Ajsarve föres till klass 3. Den saknar förmodligen betydelse för den regionala grusförsörjningen dels genom att vara sandig, dels vara grund, dels ock vara försedd med rikligt med fornlämningar.

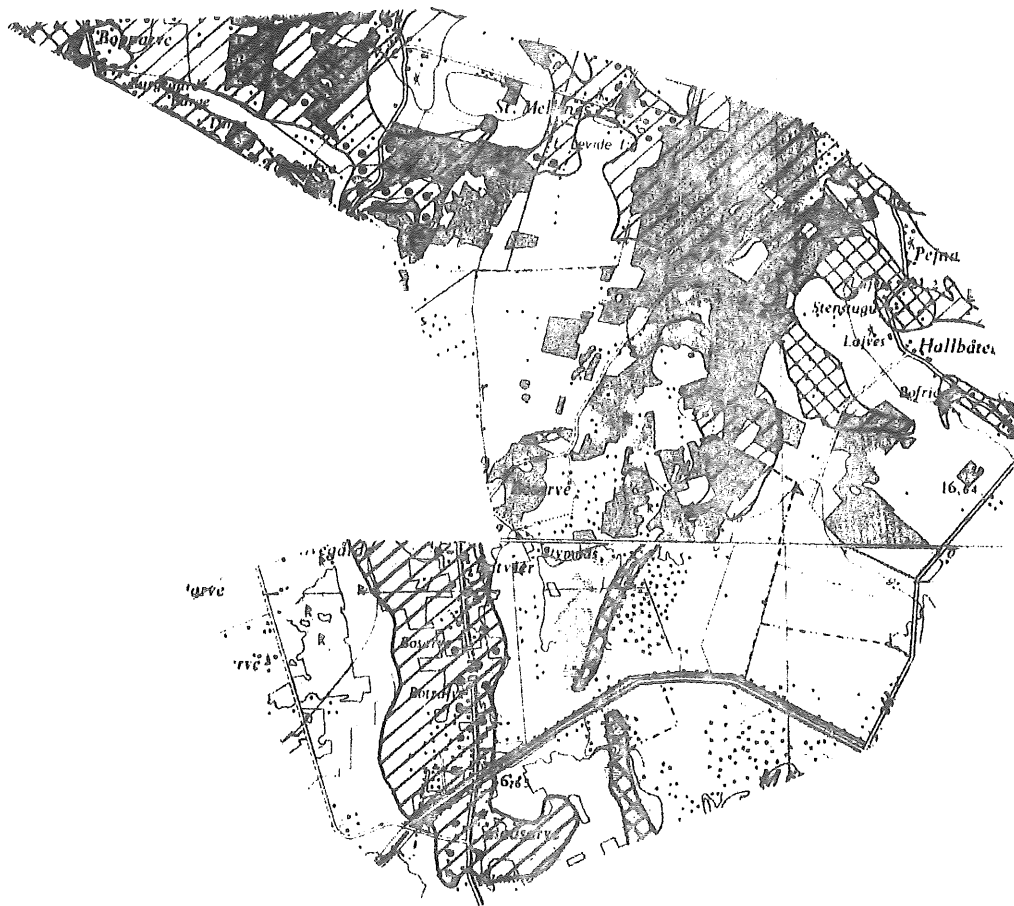
De grusiga avsnitten längs vägen mellan Ajsarve och Sallmunds klass 3.

Grusackumulatjonen närmast Hallbåter och dess fortsättning mot norr ligger väl skyddad och bör kunna fortsätta att brytas.

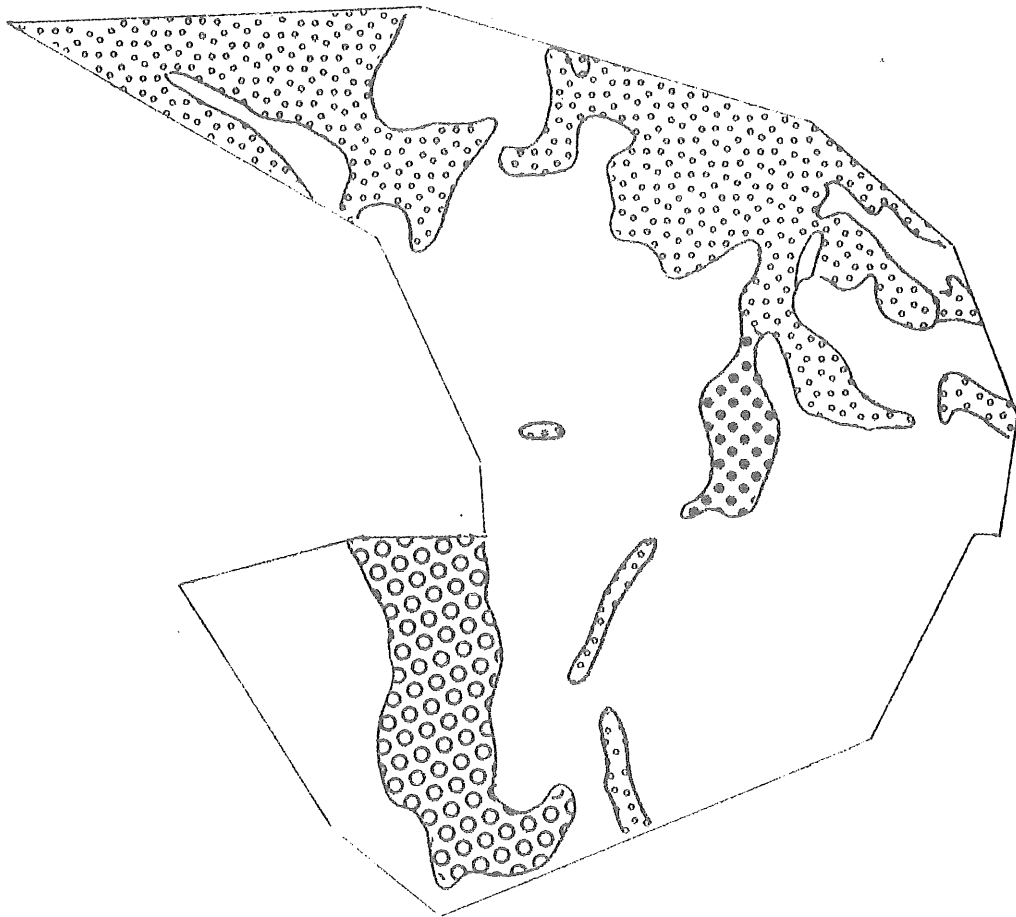
Grusackumulatjonen längre mot sydväst bör lämnas dels på grund av sin vackra morfologiska utbildning, dels på grund av den där befintliga lövängen. Den har dessutom en mycket stor fornbygd knuten till sig. Klass 1.

Området har snarast betydelse för den lokala grusförsörjningen.

12. Eksta

12. Eksta

13. TUMMELBOS

Områdets omfattning. - Området återfinns på de topografiska kartbladen Visby SO, Hoburgen NO, Roma SV. Det begränsas av linjerna Levide-Bock-sarve-Niksarve-Gerete-vägknäet mellan Mästermyrpunkterna 15,20 och 16,21-Mästermyrpunkten 13,80-Sallmunds-Hallbåter-Levide.

Beskrivning. - De södra delarna av området intas av Mästermyr i sitt utdikade skick. De norra delarna intas av Ancyclus-vallen och till denna anslutande strandsedimentområden. Ett strandvalls-komplex finns mellan Nederburge och Myre och vidare mot sydost.

Vegetation. - Huvudparten av området är öppen mark, utnyttjad för bete, eller åkermark. Ett skogrika-re parti finner man mellan Tummelbos och Nederburge. Det sträcker sig i SV-NO-llg riktning och är ca 2 km brett som bredast. Tallskog dominerar. Avsnittsvis, särskilt ned mot Mästermyr, påträffar man relativt stora bestånd lövskog.

Bebyggelse och vägar. - Spridd bondebebyggelse förekommer på områdets norra delar. Mästermyr är praktiskt taget obebott. Fritidshus är sällsynta inom området.

I områdets nordligaste del, uppe vid Levide, löper väg 141. I övrigt genomkorsas området av tillfartsvägar till gårdarna och brukningsvägar i ett rikt nät.

Fornlämningar. - Fornlämningarna koncentrerar sig till två huvudområden, nämligen på avlagringarna mellan Bockarve och Sallmunds samt väster om Likmide. I det senare fallet finns två boplatser av äldre järnålderstyp samt ett stort gravfält och i det förra fallet finns minst två likadana bosättningar och spridda koncentrationer med gravar.

Grusbrytning. - Ingen grusbrytning förekom vid Inventeringstillfället, men några äldre täkter har observerats i avlagringen 3 km sydväst Fardhem. Dessutom har östra delen av den korta Littorina-vallen förts bort i samband med uppodlingen av Mästermyr.

Klassificering. - Några formationer av geologiskt riks- eller länsintresse har inte observerats. De utvinnbara grusmängderna inom området torde också snarast ha lokalt intresse för jordbrukets behov.

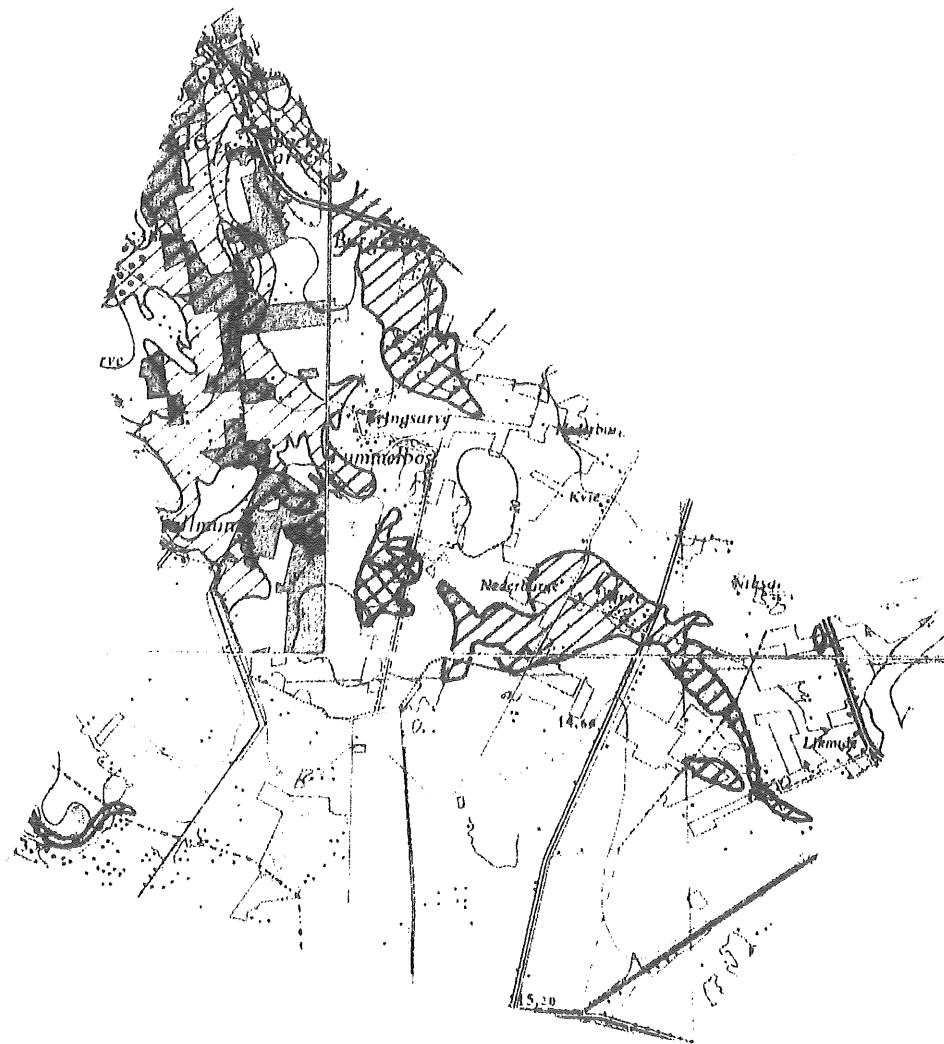
Ancylus-vallen, som annars har vissa materialmängder i sig, är på grund av bebyggelse och vägdragning inte att räkna med ur grusförörjningssynpunkt. Avlagringen vid Myre och Littorina-vallen i sydost har mycket små mängder användbart material. De ges båda klass 3.

Avlagringen 3 km SV om Fardhem bör kunna utnyttjas för de lokala behoven. Dock bör uppmärksammas att grundvattenytan ligger nära formationens överyta. Klass 3.

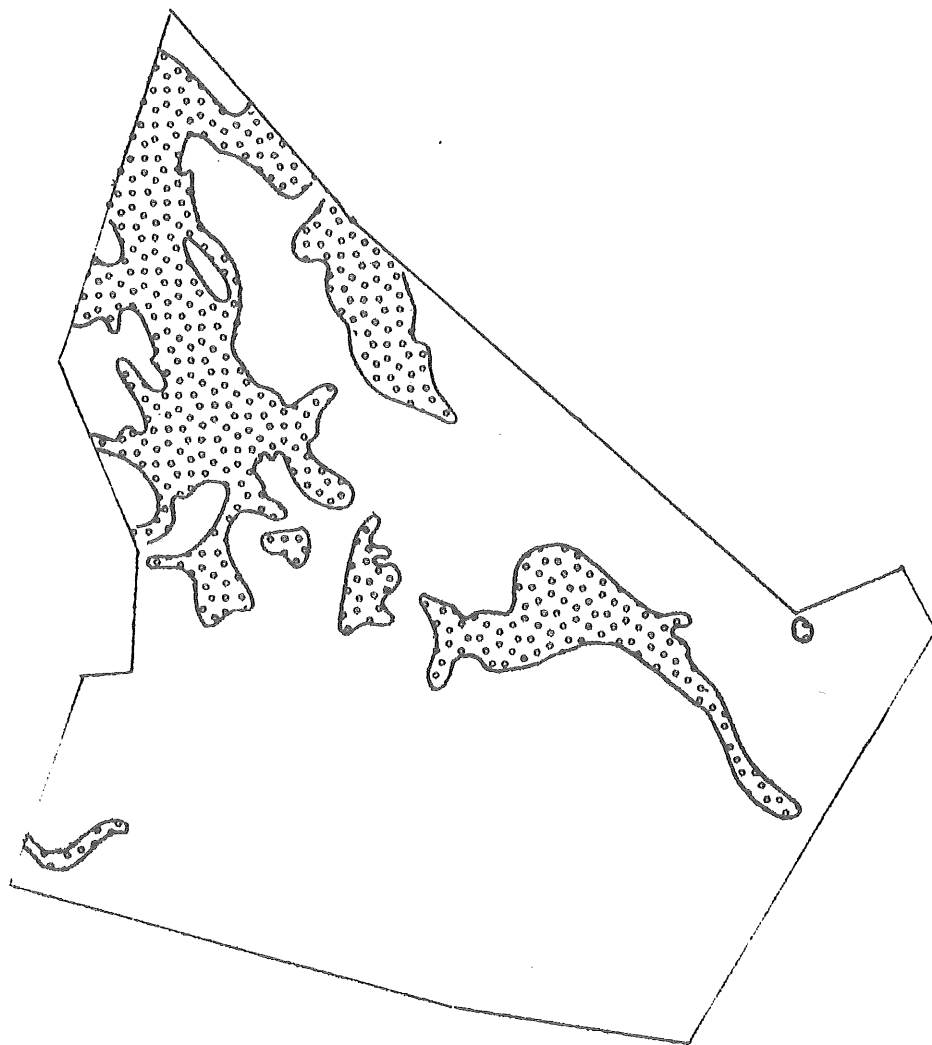
Den sandlga-molga avlagringen mellan Levide och Sallmunds är grund av allt att döma. Den blockeras dessutom till stora delar av fornlämningar. I den mån den kan utnyttjas trots detta bedöms den som klass 3.

Området har inget intresse ur regional grusförsörjningssynpunkt.

13. Tummelbos

13. Tummelbos

14. FARDHEM

Områdets omfattning. - Området återfinnes på de topografiska kartbladen Visby SO och Roma SV. Det begränsas av linjerna Ollajvs-Stenbjärs-Gerum-Amlings-Duckarve-Hässelby-Niksarve-Överburge-Skogs-Ollajvs.

Beskrivning. - Morfologiskt mest framträdande drag inom området är Linde-berget som når upp över 65-metersnivån, och som är en kvarstående kalkstensplatå och Sandarve kulle, som når upp till över 55 meter. I övrigt är de morfologiska ojämheterna måttliga och spänner mellan 25 meter och 40 meter.

Ancylus-vallen är väl utbildad i Fardhems-trakten och avtar sedan snabbt i mäktighet mot öster. Förutom Ancylus-vallen finns även andra strandavlagringar spridda över området. Dessa bildningar är emellertid ganska begränsade till sin areal och de finkorniga fraktionerna dominerar i ytan och där kontroller i djupare lager har kunnat ske.

Vegetation. - Den öppna marken dominerar och utgörs oftast av åkerjord. De skogklädda partierna är samlade till Lindeberget och till ett SV-NO-bälte tvärs över området öster om Kullands och Gerum. Skogen är mycket blandad till sin sammansättning.

Bebyggelse och vägar. - Bebyggelsen är koncentrerad till Fardhems- Linde och Gerumsområdena. Gårdsbebyggelse förekommer dessutom spridd över området.

Väg 141 följer områdets sydvästra begränsning och är där bunden till Ancylus-vallen. Väg 142 från Visby till Hemse passerar just öster om Lindeberget och följer områdets östra gräns. Tillfartsvägar till gårdarna och brukningsvägar förekommer rikligt inom området.

Fornlämningar. - Området är rikt på fornlämningar, och det är från grustillgångssynpunkt viktigt att konstatera att avsnittet kring Fardhem är särskilt väl försett med sådana. Det finns minst fyra fornborgar inom området, en 500 m söder om Mickelbys, en i anslutning till Sandarve kulle, och en ca 500 m nordost om Rodarve och en norr om Smis-Likmunds.

På Klinten, som Lindeberget heter, finns två fornborgar.

Grusbrytning. - Någon grusbrytning förekom inte inom området vid inventeringstillfället. Gamla groppar finns dock, t ex mellan vägarna söder om F 1 Fardhem och vid Överburge.

Klassificering. - Ancylus-vall-komplexet vid Fardhem hör till de bäst utbildade partierna inom regionen då det gäller denna vall. För att några representativa avsnitt skall bli kvar till framtiden måste de ges skydd och skötsel. Ancylus-vallen vid Fardhem är ett av de avsnitt som föreslås för detta: klass 1.

Om den finkorniga avlagringen väster om Amlings skulle bli attraktiv för täkt bör sådan kunna medges. Klass 3.

Bildningarna på ömse sidor om Gerum består också av finkornigt material, huvudsakligen, och placeras också in i klass 3.

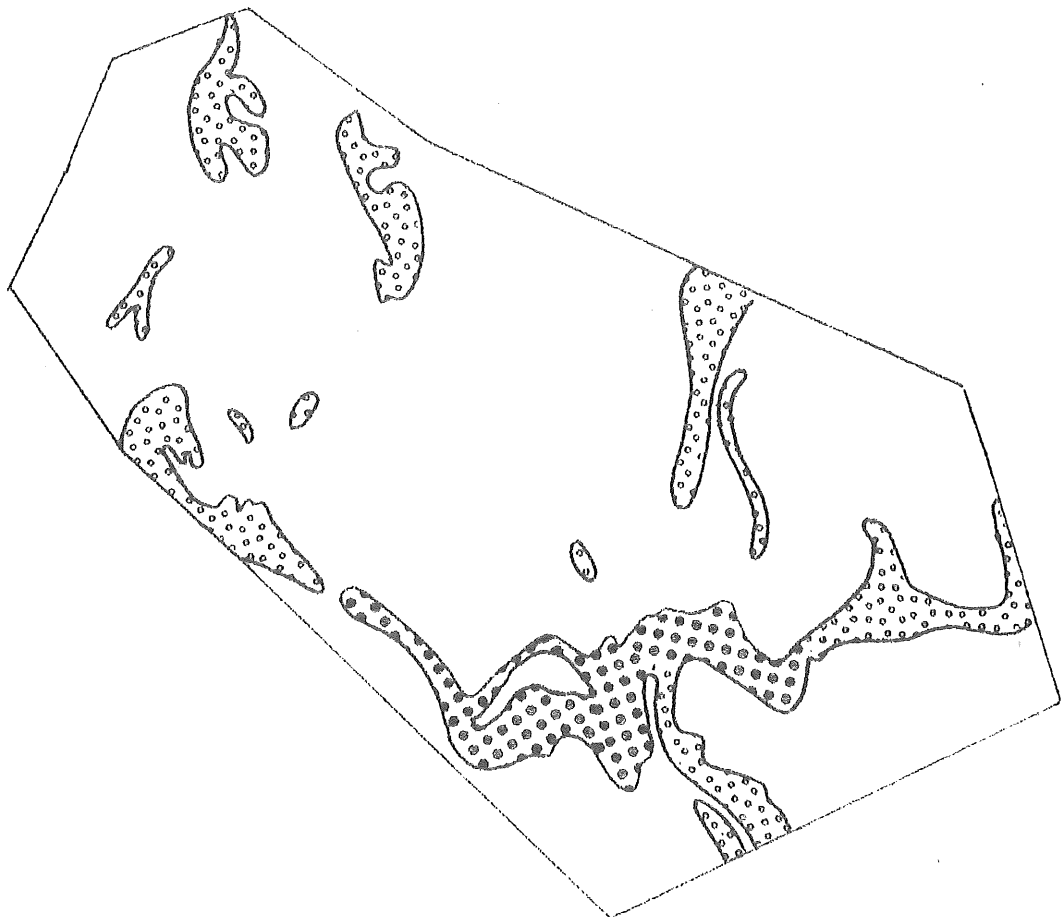
Avlagringen vid Stenbjärs är grusig och kunde därför vara av visst intresse för täkt. Vägen, bebyggelsen och några fornlämningar gör den emellertid svårutnyttjad även om andra skäl inte talar mot att den kunde få exploateras: klass 3.

Området saknar intresse för den regionala grusförsörjningen.

14. Fardhem

14. Fardhem

15. RUSSPARK

Områdets omfattning. - Området återfinnes på kartbladen Visby SO och Roma SV. Det begränsas av linjerna Alstäde-Puser-Magnuse-1 km SV Ollajvs-Ollajvs-Smiss-Gerum-Lojsta-1,5 km N Båtels-Hajdes-Alstäde.

Beskrivning. - Området innefattar de sydvästra och västra delarna av Lojsthajden, ett höjdområde som i sina högsta delar når upp över 80-meterskurvan. Större delen av Lojsthajden upptas av vidsträckt strand- och lsälvavlagringar.

De västra och sydvästra delarna av området som tillhör bladet Visby SO, har emellertid inte så mycket av dessa avlagringar, men de existerande formatiönerna uppvisar i skärningar grusiga-sandiga jordar. Strandvallar förekommer vanligt inom området och ligger i avsatser efter, eller snarare över, varandra, något som särskilt väl märks utefter de nord-sydliga vägarna i de sydvästra delarna. Även i det västligaste partiet finns vackra strandvallar, exempelvis sydväst om Plantskolan. Söder därom, och i direkt förbindelse med strandvallarna i norr, ligger en på den geologiska kartan som moränvall karakteriserad rygg. Dess västra sluttning är flack, medan den östra är betydligt brantare. Öster om denna vall finns grunda sandiga-moliga avlagringar, vilka än längre mot öster övergår i ett strandvallssystem med grusigt material. Den så kallade moränvallen innehåller i varje fall i sina östra delar tydligt skiktade material. Mycket grovt material dominerar.

Den sandiga-moliga strandavlagringen NNO om Gerum genomdras av ett flertal diken som visar att den har en mäktighet av minst 1,5 m. Vid gårdarna 500 m norr om Båtels finns vackra strandvallar, som sträcker sig mot nordväst.

Vegetation. - Endast mindre delar av området är uppodlade, nämligen dels vid Ansarve, dels vid Ollajvs, dels ock vid Båtels i de östra delarna. Tallskog dominerar på Lojsthajdens grusiga-sandiga avlagringar med löv och gran i fuktigare partier.

Bebyggelse och vägar. - Ett flertal smala vägar genomkorsar hajden medan en gles bebyggelse finns i de perifera partierna.

Fornlämningar. - Det centrala partiet av Russpark är helt fritt från registrerade fornlämningar (såvitt ekonomiska kartan lämnar besked). Det blir alltså i de perifera delarna som sådana påträffas. En fornby med gravfält finns vid Ansarve, en annan vid Båtels. Gravar påträffas norr om Smis-Likmunds, där för övrigt (fastän på område 14) en fornby, Stavgard, också existerar.

Grusbrytning. - Mycket stora uttag har skett i "moränvallen" söder om St. Hajdes, där i stort sett ytterkanterna och den södra delen numera återstår. Ett par täkter i sandigt-grusigt material finns ca 3 km sydost om St. Hajdes. Söder om St. Hajdes, vid avtagsvägen till Plantskolan finns även en liten grop.

Klassificering. - Återstoden av den stora "moränvallen" bör utnyttjas och området städas upp. Materialet är kvalitativt mycket gott om än i grövsta laget, bitvis, för tillgängliga krossverk. En fortsättning mot norr kan endast ske om fornlämningarna där får tas bort efter utgrävning. Klass 3.

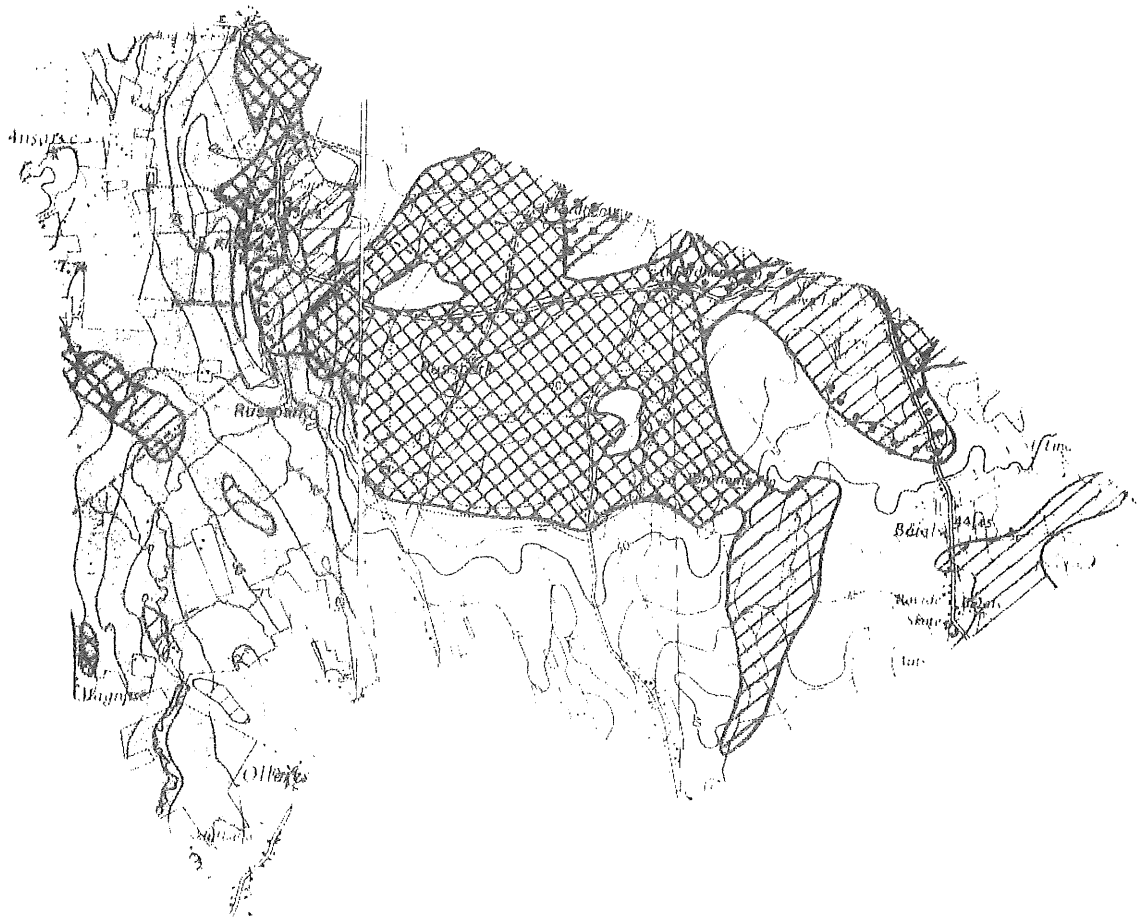
Delen norr och väster om "Plantskola": Klass 3.

I återstoden av området skulle stora och rikt givande täkter kunna placeras in utan att några men för landskapsbilden behöver uppstå. Någon del av Lojsthajden måste emellertid sparas, och det pågår redan stora uttag såväl mot norr som nordost i där befintliga isälvsavlagringar. Det nu aktuella området är därför det enda som återstår i någorlunda oförstört skick. Med tanke på de vackra strandvallsystemen och formationernas läge i anslutning till de högsta partierna av Gotland, är jag beredd förorda ett ovillkorligt skydd för hela Russpark. Klass 1.

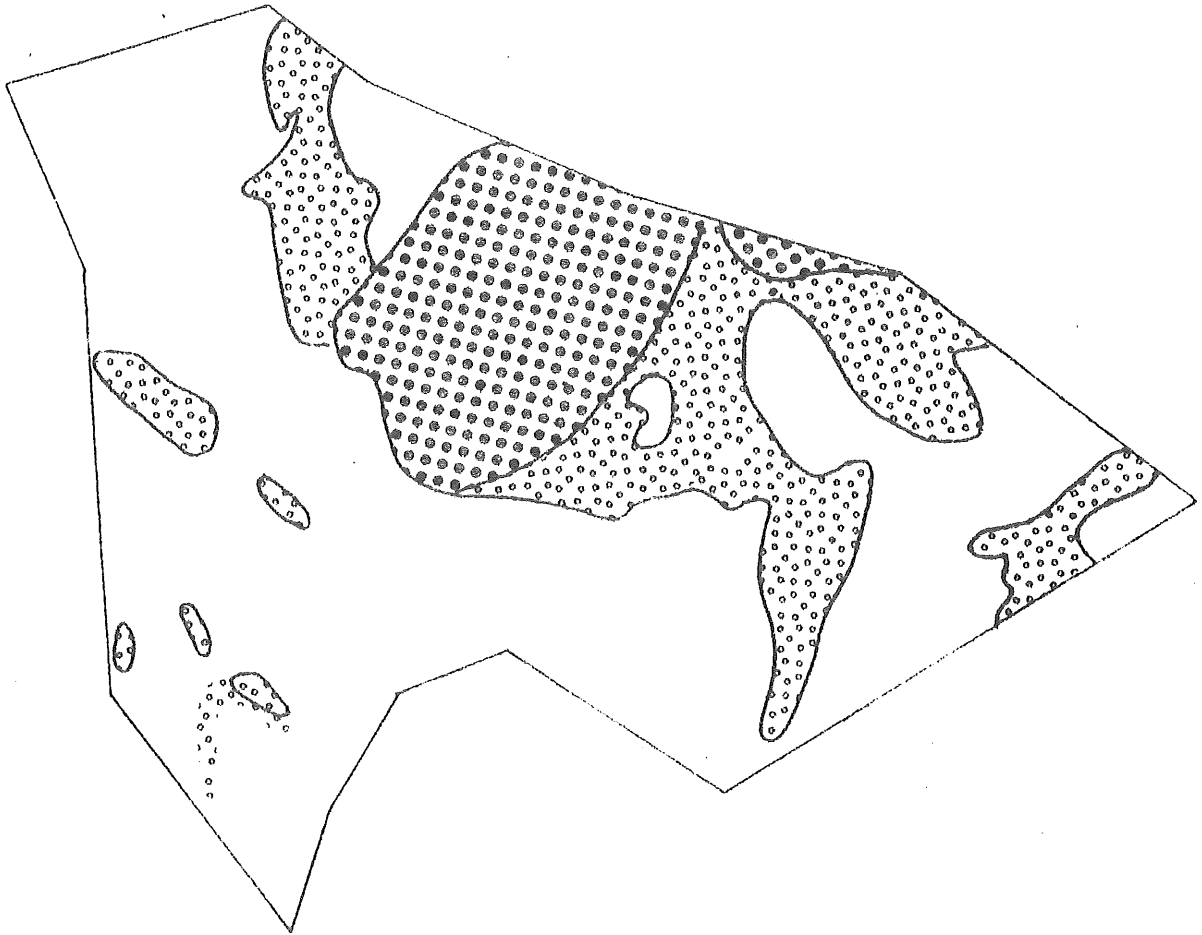
Återstoden av området klass 3.

Bladet har stor potentiell betydelse för den framtida regionala grusförsörjningen.

15. Russpark

15. *Russpark*

16. SOLBJÄRGE SKOG

Områdets omfattning. - Området återfinnes på de topografiska kartbladen Visby SO och Roma SV. Det begränsas av linjerna Alstäde-1 km NV St. Solbjärke-1 km N Stormyr-Hajdgarde-g i Fardhems f:g- St. Hajdes-Alstäde.

Beskrivning. - Området är förhållandevis flackt med en mot norr avtagande höjd. Kartan visar på en stor myrmarksfrekvens. Stora arealer täcks av moränjordar och inom vissa avsnitt förekommer tämligen mycket alvar-liknande mark, där hällen ligger endera exponerad eller täckt med mycket tunna vitt-ringsjordar.

Av de sedimentära lösa jordslagen framträder kartans Isälvsavlagringar tydligast i terrängen. Isälvsavlagringarna täcks på sina flanker av strandavlagringar, och detta område har framför allt många sådana bildningar.

Strandsedimenten har modifierat Isälvsmaterialens ursprungliga morfologi åtskilligt, och särskilt söderut inom området får ryggen ett utflackat utseende.

Vackra strandvallssystem förekommer väster om Isälvsavlagringens södra delar. Den geologiska kartan anger att strandvallarna huvudsakligen skulle innehålla sandiga-moiga sediment. Detta är emellertid inte fallet, utan materialet är i stället anmärkningsvärt grovt med både grus och sten som viktiga fraktioner. Strandavlagringen nordost om Isälvsavlagringen har dock sand och mo i sina yt-

partier. Samma förhållande gäller för avsnitten sydost och sydväst om Stormyr. Även vid själva Stormyr finns finkorniga sediment.

Avlagringarnas djup varierar mycket, vilket beror på att berggrundsytan i området är ytterst ojämn. I de brytvärda formationerna (här uppfattas de med grövre material som mest brytvärda) kan man vanligen räkna med 2-3 meters materialmäktigheter, ibland väsentligt mera.

Vegetation. - Vid St. Solbjärke finns odlad och öppen mark liksom vid Gajstmyr. I övrigt är området skogklätt med övervägande tallskog.

Bebyggelse och vägar. - Bebyggelsen är begränsad till några gårdar vid St. Solbjärke och Hajdgårde. Småvägar av genomgående dålig kvalitet genomkorsar området. De utgörs av brukningsvägar.

Fornlämningar. - Området är fattigt på fornlämningar. Endast i anslutning till den odlade bygden vid St Solbjärke finns några, och det rör sig där om husgrunder och gravar av äldre järnålders-typ.

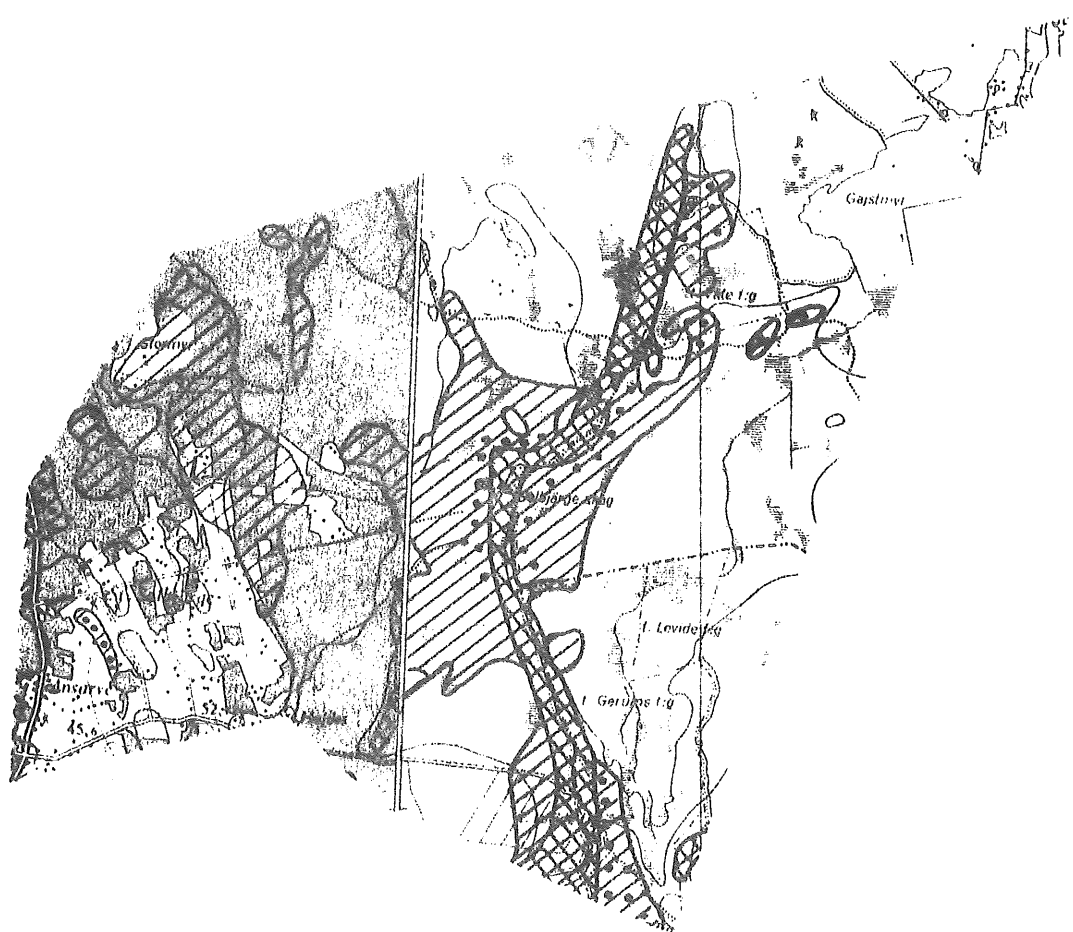
Grusbrytning. - Övervuxna, ytliga och gamla husbehovsgropar förekommer. I norra delen av Isälvsavlagringen finns ett stort, övergivet grustag (vägförvaltningens). En liten grop finns också i sydligaste delen av området intill den öst-västliga vägen där. I avlagringen vid Stormyr finns sandtag av varierande storlek, utseende och ålder.

Klassificering. - Större delen av Isälvsavlagringen torde kunna utnyttjas för fortsatt täkt. Den ligger landskapligt väl till och bör vara ett viktigt reservområde för såväl KlIntehamns- som Hemse-regionerna. Klass 3. Samma sak gäller för angränsande strandvallar utom i den sydligaste delen, som ingår i det område som föreslås sparad för framtiden: delvis klass 3, delvis klass 1.

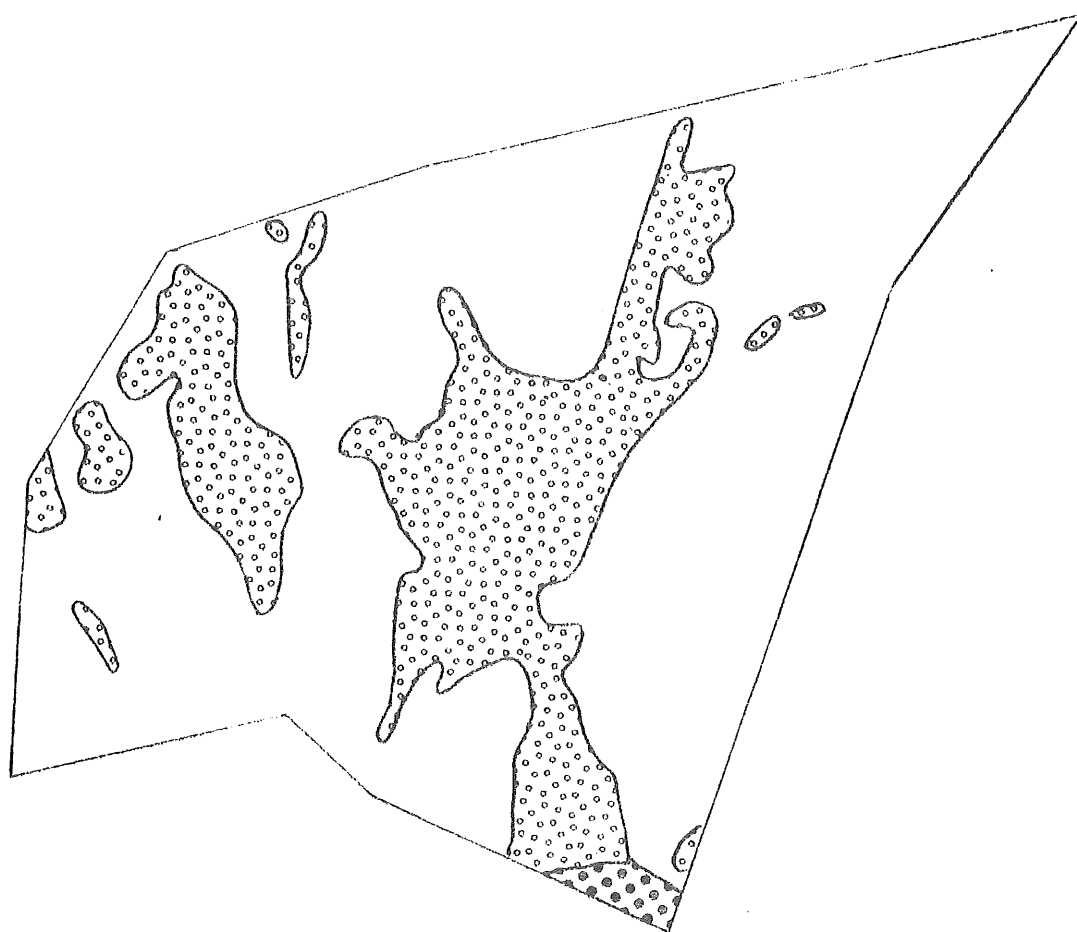
Återstående avlagringar inom området klass 3.

Med tanke på nyligen gjorda erfarenheter rörande grundvattentillgångar på Lojsthajden bör all mera genomgripande täktverksamhet inom området föregås av undersökningar av hur grundvattenförhållandena eventuellt kan komma att påverkas.

16. Solbjärge skog

16. Solbjärke skog

17. LOJSTHAJD

Områdets omfattning. - Området återfinnes på topografiska kartbladet Roma SV. Det begränsas av linjerna Gajstmyr-Hajdgarde-Stenstugu-1 km SO om Kauparve-Fride-Lojsta-1,5 km NV Båtels-g i Fardhems f:g-Gajstmyr.

Beskrivning. - Inom detta område ligger de högsta partier av Lojsthajden och även Gotland över huvud taget med höjder över 80 m. Den geologiskt viktiga Stangsmyr hör också till området.

Isälvsavlagringar bygger upp de grusrika områdena. De är emellertid svallade i ytan och strandvallar har utbildats över stora delar av arealerna, vilket bland annat kan studeras i den vägskärning som väg 142 gör genom de översta delarna av formationen där. Alla avlagringar som finns kom inte med på den geologiska kartan. Bland annat saknas ett par strandackumulationer 2,5 km ONO om d i Lojsthajd.

Isälvsavlagringen framträder tydligast i södra delen av området medan den är väsentligt mindre framträdande i den norra, där även berggrunden träder i dagen flerstädes.

Vegetation. - Med undantag för Gajstmyr-området förekommer inget öppet landskap utan allt är skogtäckt. Tallskog dominerar.

Bebyggelse och vägar. - Bebyggelse förekommer endast vid Fride, Kvle och Bjärs i södra delen av området. Väg 142 drar över avlagringarna och binder

stora delar av dem. Ett rikt nät av brukningsvägar förekommer också.

Fornlämningar. - Området är fattigt på fornlämningar. I anslutning till Gajstmyr finns en fornby och strandvallskomplexet NNV Äljemyr har ett stort gravfält bundet till sig.

Grusbrytning. - Sådan sker i stor skala i Isälvsvlagringens södra del, alldeles öster om Stangsmyr och på ömse sidor om väg 142. Mindre täkter förekommer dessutom 2,5 respektive 3,5 km SV o i Lojsthajd, 2,5 km ONO d i Lojsthajd samt 1,5 km SO Gajstmyr.

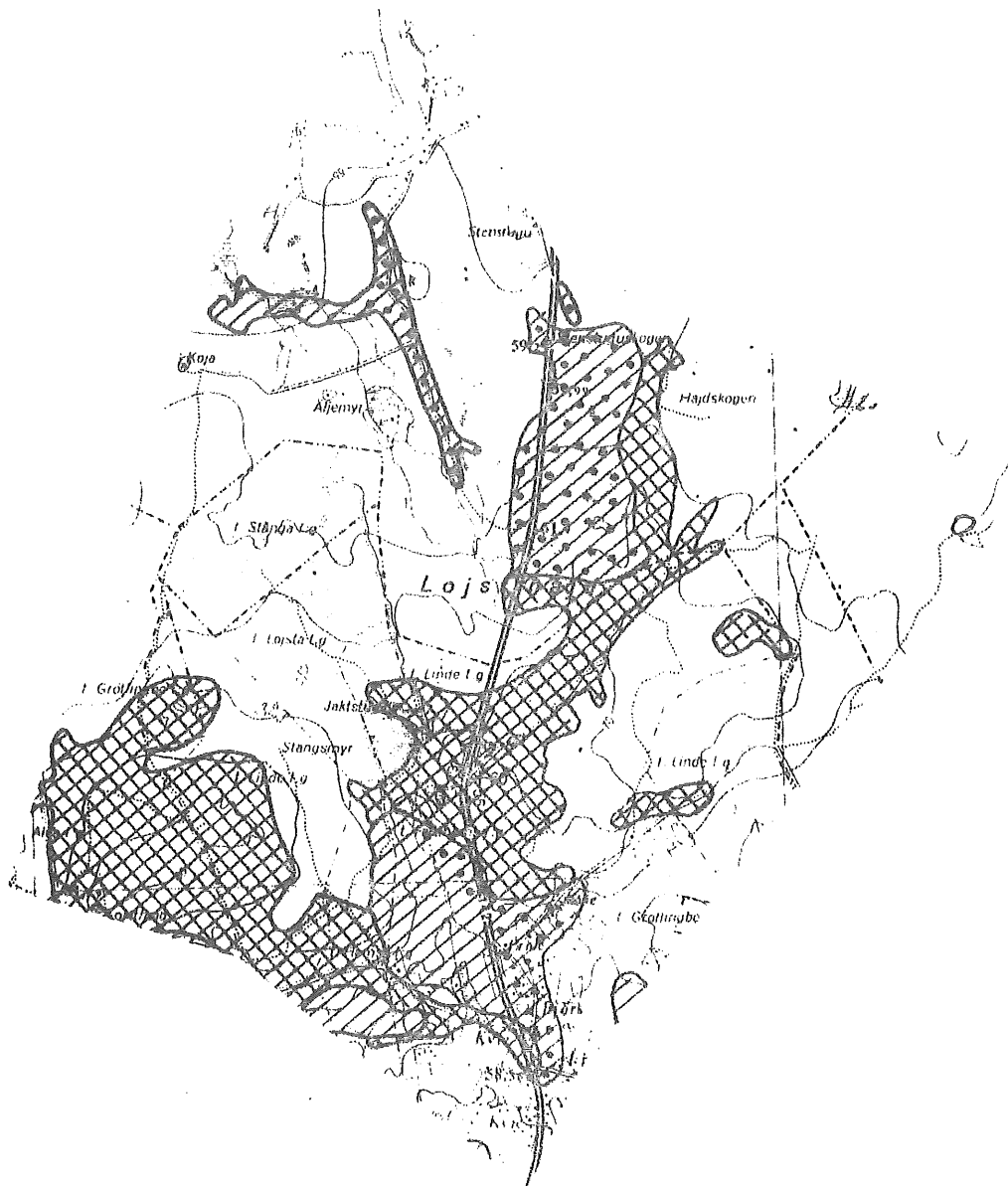
Klassificering. - Avsnittet V och SV om Stangsmyr föreslås ingå i ett Lojsthajd-reservat var i även området på blad 15 och blad 16 skall ingå. Det är allmänt lämpligt att inte enbart låta formationerna som nu föreslås skyddade för grustäkt ingå i detta reservat utan att även miljö omkring dem tas med. Klass 1.

För Isälvsvlagringarna och strandbildningarna utefter väg 142 sättes klass 3.

Strandavlagringen vid Gajstmyr är så pass vackra och ligger så pass orörda att ett lokalt intresse bör finnas för att undanta dem från täkt. De binds även till inte obetydlig del av gravfältet, som får förutsättas ges en bred skyddszon av den antikvariska myndigheten innan täkt kan medges omkring dem. Klass 2.

Området har stor betydelse för grusförsörjningen i Hemseregionen.

17. Lojsthajd

17. Lojsthajd

